

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

15e jaargang nr. 3, 2004

NIEUWSBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE en TIENHOVEN

ISSN: 1569-7800

De Vereniging is gevestigd in Ameide en heeft haar domicilie in het oude Stadhuis aldaar. Ze is opgericht op 13 december 1989 en is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Dordrecht onder nummer 40324336.

BESTUUR

Voorzitter	- vacature
Vice-voorzitter	J.D.C. Laroo, Voorstraat 8, 4233 EA Ameide, ☎ 602026
Secretaris	G.W. Groenendijk, De Bogerd 3, 4233 GN Ameide, ☎ 601886
Penningmeester	J. Stasse, De Bogerd 19, 4233 GN Ameide, ☎ 602488
Alg. Adjunct	J.A. Maatkamp, Lekdijk 18, 2769 GA Langerak, ☎ 602071
Lid	E.H. den Hartog, Voorstraat 6, 4233 EA Ameide, ☎ 602087
Lid	C.J. Neels, Doelakkerweg 32, 4233 HE Ameide, ☎ 601320
Lid	C. Rijnhout, De Kooi 25, 4233 GP Ameide, ☎ 602648
Lid	G. Streefkerk, Paramasiebaan 11, 4233 EX Ameide, ☎ 601369

CORRESPONDENTIEADRES

G.W. Groenendijk, email: gert.groenendijk@planet.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

C.J. Neels

J.D.C. Laroo

REDACTIEADRES KWARTAALBLAD

J.D.C. Laroo

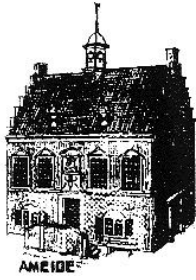
LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse

CONTRIBUTIE

Deze bedraagt € 15,- per jaar, over te maken op bankrekening nummer 301952248 van de Rabobank te Ameide t.n.v. de penningmeester van de vereniging. Opzegging van lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

Foto omslag: Joost Groenendijk

HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE EN TIENHOVEN

Inhoud Nieuwsblad jaargang 15, no. 3

- 2 Inhoudsopgave en woord vooraf
- 3 Verenigingsnieuws: Gert Groenendijk
- 6 Een historisch plaatje met een praatje: Krijn van der Ham
- 8 Vervolg 'Het Handvest van Ameide': Jack Laroo
- 10 De muurschilderingen in de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven: Herman Beckmann
- 30 Beeldbeschrijving en -interpretatie van de muurschilderingen: Herman Beckmann
- 40 Vervolg 'Algemeen Reglement voor Ameide' (1837): Gert Groenendijk
- 47 Het Huis Termey stond NIET in Termey: Herman Beckmann
- 52 Zestig jaar terug in Tienhoven: Paul Will

VAN DE REDACTIE

Deze keer verrassen we u met een fors aantal pagina's meer dan als te doen gebruikelijk. In zekere zin vormt dit exemplaar van ons nieuwsblad voor ons een tweeledig experiment. Om te beginnen we weten niet zeker of de hoeveelheid pagina's zich probleemloos door een nietje laten samenvoegen en hoe de gekleurde afbeeldingen eruit zullen komen te zien op de nieuwe papiersoort die we daartoe hebben uitgekozen. Een klein proefje vooraf stemde ons echter hoopvol.

Dit alles bracht met zich mee, dat we onze wijze van het aanleveren van de kopij drastisch moesten herzien. Alle tot nu toe verschenen nummers werden samengesteld door fotokopieën te laten maken van een serie losse bladzijden. Voor dit nummer werd een kant-en-klaar elektronisch bestand op CD-rom gezet. Bij dit alles hanteerden we de gouden regel, dat een dergelijke buitensporigheid voor onze vereniging betaalbaar moest blijven.

Het resultaat van ons experiment heeft u thans in handen. We houden ons aanbevolen voor uw opbouwende kritiek.

De redactie

VERENIGINGSNIEUWS

In dit nummer van ons verenigingsblad kan het bestuur de volgende zaken aan u doorgeven.

Open Monumentendag zaterdag 11 september 2004

Bij het schrijven van dit stukje staat de Open Monumentendag op 11 september 2004 nog voor ons. Wel zijn de voorbereidingen voor deze dag nagenoeg afgerond. Zo heeft de gemeente Zederik zijn medewerking verleend aan onze vereniging om de Avondmaalsbekers tentoon te stellen in het oude Stadhuis van Ameide. De logistiek van het vervoer, de verzekeringen, etc. zijn doorgesproken. De brochure die daarbij hoort ligt bij de drukker. Toelichtende fotovergrotingen zijn gereed. Het rooster van aanwezige personen in het Stadhuis is opgesteld. De persberichten zijn verzonden. Ook wil Hans Zijderveld zijn medewerking verlenen aan de Open Monumentendag. Hij werkt samen met de genealogische werkgroep van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. Hans Zijderveld is bijna gereed met het invoeren in de computer van de gegevens van de Burgerlijke Stand van alle dorpskernen binnen Zederik. In het Stadhuis van Ameide staat tijdens de Open Monumentendag een computer opgesteld waarmee kan worden gezocht naar uw voorouders. Zoals u zult begrijpen, er moet heel wat worden geregeld voor zo'n dag.

Paardenmarkt op 14 oktober 2004

Hoewel de Paardenmarkt nog verder in de toekomst ligt, is het ook nodig om alvast na te gaan wat daar zoal gepresenteerd kan en zou kunnen worden. Verheugend nieuws is dat Hans van den Heuvel zich inzet om tijdens de Paardenmarkt een herziene druk van het boek "Ameide in oude ansichten". Elders in dit blad kunt u daarover meer lezen. Ook is in dit blad het laatste deel uit het Algemeen REGLEMENT voor de gemeente Ameide opgenomen. Daarin is te een hoofdstuk opgenomen over de jaarmarkt (twaalfde hoofdstuk). Daar zult u lezen dat de jaarmarkt werd gehouden van de tweede donderdag in de maand oktober (van 's morgens vroeg) tot de woensdag daaraanvolgend ('s avonds). De jaarmarkt duurde dus in 1837 een hele week.

Historische vereniging zoekt foto's Ameide van arts Jesse

Dit was de kop van een krantenartikel in Het Kontakt van 24 juni 2004. Thans kunnen we u mededelen dat er al heel veel reacties zijn binnengekomen. Soms gaat het om verhalen, ook om foto's gemaakt door Nico Jesse die men bezit of om ander interessant materiaal. De plannen worden nu verder vormgegeven. Ook zijn er verschillende personen die meewerken om een tentoonstelling in Ameide te organiseren en om een boek op te stellen ter gelegenheid daarvan. Zo is ook een bezoek gebracht bij de dochter Colette Jesse in Usquert, waar positieve contacten mee worden onderhouden. Het zal zeker nog geruime tijd duren voordat we zover zijn om de tentoonstelling te houden en om het boek bij de drukker te kunnen ophalen. Er moet nog heel veel werk worden verzet. Indien u zelf foto's, gegevens of verhalen heeft over Nico Jesse, dan zouden we dat graag horen, want juist met uw medewerking kunnen de plannen tot een succesvol resultaat komen. Hierna geven wij u nog de tekst, zoals die in Het Kontakt is gepubliceerd:

AMEIDE – De historische vereniging Ameide en Tienhoven is op zoek naar foto's die gemaakt zijn door de dokter Jesse, tijdens zijn verblijf in Ameide in de jaren veertig en vijftig.

De vereniging wil in het najaar een overzichtstentoonstelling houden van de foto's die dokter Jesse in Ameide en omgeving maakte. In 1945 verhuisden Nico en Margreet Jesse vanuit Utrecht naar Ameide, waar hij zich vestigde als huisarts. Hun kinderen Wendela, Machteld, Rutger, Anita en Colette werden in Ameide geboren. In 1955 zegde hij zijn dokterspraktijk vaarwel. Door het succes van zijn fotoboeken kon hij het zich permitteren zich alleen met fotograferen bezig te houden. Het gezin Jesse verhuisde toen naar Loenen aan de Vecht. Degenen die foto's hebben van Jesse – hij heeft in ieder geval opnames gemaakt van de grote brand in Tienhoven in 1947, de brand van de hervormde kerk, de bevrijding van Ameide en van de strenge winters – kunnen terecht bij Herman Beckmann: telefoon 0183-601997. De historische vereniging wil de foto's scannen en op groot formaat afdrukken. Komen er voldoende exemplaren, dan verschijnt er ook een boekje.

De Hoon

De ideeën om een tentoonstelling te organiseren van de werken van de schilder P.A. de Hoon beginnen wat vastere vormen te krijgen. Hans van den Heuvel wil zich mede met de organisatie daarvan bezig houden. Mocht u zelf over schilderstukken beschikken of kent u iemand die werken van De Hoon heeft, dan zouden we dat graag vernemen. Hiertoe kunt u contact opnemen met Hans van den Heuvel (tel.: 0347 – 355180 ; E-mail: hansheuvel2@planet.nl).

Excursies

Op 26 juni 2004 hebben we de vestingwerken van de vestingstad Nieuwpoort in ogenschouw kunnen nemen. Dit was een vervolg op een eerder gehouden lezing over het verleden en heden van de vestingstad Nieuwpoort. De heer H. Keukelaar heeft ons op een deskundige wijze rondgeleid. Thans is in voorbereiding de najaarsexcursie naar Culemborg. De uitnodiging daarvoor hebben we zojuist gereed gemaakt en aan onze leden verstrekt.

Familiekaarten in Ameide en Tienhoven

De Historische Vereniging Ameide en Tienhoven is gestart met het verzamelen van geboorte-, verlovings-, trouw- en overlijdenskaarten. Ook foto's, krantenknipsels en andere documenten horen bij deze collectie. Voor stamboomonderzoek binnen Ameide en Tienhoven geven deze kaarten waardevolle informatie. Met uw hulp kan deze verzameling worden uitgebreid. Tussen uw oude papieren zijn wellicht kaarten aanwezig die u zou willen afstaan aan deze vereniging. Bij verhuizingen en sterfgevallen komt het voor dat dit soort paperassen worden weggegooid of bij het oud papier terecht komen. Dat is natuurlijk jammer, want voor stamboomonderzoek en voor onderzoek naar de plaatselijke historie zijn deze zaken van groot belang. Gooi uw paperassen niet weg, maar geef het aan deze vereniging. Natuurlijk kan het zo zijn dat u uw kaarten nog wilt bewaren, met fotokopieën daarvan is de vereniging ook gebaat. Het kopiëren of scannen van uw verzameling wil de vereniging graag verzorgen. Voor de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven verzorgt Teuni de Wit deze verzameling. Haar adres is Aaksterveld 42, 4233 GC Ameide, tel. 0183-602001.

Nieuwe aanwinsten voor onze bibliotheek

Door de Historische Vereniging “Het Land van Brederode” is een doopboek uitgegeven, waarin alle doopinschrijvingen van 1664 tot 1812 zijn opgenomen van de Grote Kerk te Vianen. Van alle doopinschrijvingen is een gezinsreconstructie vervaardigd. Voor onze werkgroep genealogie is dit een welkome aanvulling.

Door de Historische Vereniging Binnenwaard is een complete systematische catalogus uitgegeven van de bij hen aanwezige bibliotheek. Door onze vereniging is een exemplaar van deze catalogus aangeschaft.

Van Nico den Oudsten mochten we ontvangen een doos met tijdschriften. In deze doos is aanwezig:

- Nederlandse Historiën; tijdschrift voor vaderlandse (streek) geschiedenis. In totaal zijn dit 50 tijdschriften die uitgegeven zijn tussen 1975 en 1986
- Heemschut, tijdschrift van de Vereniging tot bescherming van cultuurmonumenten in Nederland. In totaal zijn dit 17 tijdschriften die zijn uitgegeven in 1983 en 1984.

Historisch geografisch onderzoek

Momenteel is Dr. L.J. Pons bezig met een historisch-geografisch onderzoek van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Uit de eerste contacten blijkt dat er over de ontginningsgeschiedenis van Ameide en Tienhoven nieuwe gegevens mogen worden verwacht uit dit onderzoek. Zodra hierover meer bekend is houden we u daarvan op de hoogte.

Gert Groenendijk

“Ameide in oude ansichten” in herdruk

Als alles volgens plan blijft verlopen, verschijnt nog vóór de Paardenmarkt een geheel geactualiseerde versie van “*Ameide in oude ansichten*”. De eerste editie van dit boekje kwam eind 1971 uit bij de Europese Bibliotheek te Zaltbommel.

Onze oud-plaatsgenoot Hans van den Heuvel, die de redactie van de publicatie destijds verzorgde in samenwerking met de in 1984 overleden, bij velen van ons nog goed bekende Ben Crezée, boekhandelaar en drukker te Ameide, heeft in de afgelopen periode de oorspronkelijke tekst bijgesteld. Zo is de basis gelegd voor een uitgave, waarin langs de lijn van 38 oude tot zeer oude foto’s een aansprekend beeld wordt gegeven van het leven in Ameide en Tienhoven in de periode van 1880 tot omstreeks 1930.

De verkoopprijs van het boekje zal naar verwachting veertien euro bedragen (ter vergelijking: een exemplaar van de eerste editie van het boekje kostte 33 jaar geleden al 16,90 “oude guldens”). Leden van onze vereniging kunnen een of meer exemplaren van “Ameide in oude ansichten” bestellen voor een nader te bepalen, gereduceerde prijs. Mocht u hierin geïnteresseerd zijn, wil dan snel contact opnemen met de secretaris van de vereniging of met de schrijver van het boekje (tel. : 0347 – 355180 ; E-mail : hansheuvel2@planet.nl).

EEN HISTORISCH PLAATJE MET EEN PRAATJE

Ook voor jezelf ontdek je wel eens iets wat je nooit eerder is opgevallen.

Ik heb de aanzichtkaarten in mijn map gesorteerd op straat of gebouw en al bladerend voor een praatje bij een kaartje zag ik opeens hoe deze kaarten bij elkaar pasten.

Als je met de loep gaat kijken zie je op alle drie de kaarten dezelfde kinderwagens, moeders en kinderen staan. De groep heeft dus echt geposeerd, deze drie kaarten zijn duidelijk in één serie gemaakt. Maar ik heb er geen idee van of dit van tevoren zo bedacht is of spontaan ontstaan toen de fotograaf naar Ameide kwam.

Ik heb er nooit van gehoord, dat er een modellenbureau in Ameide was.

De achterkant van de kaarten kan ons vaak veel vertellen. Deze drie zijn uitgegeven door J. de Gruiter uit Schoonhoven. Het zijn vroege kaarten, kort na 1900 gemaakt. Dat kan men zien aan de kleding, aan het model kinderwagens en aan het poststempel.

Misschien kom ik er ooit nog eens een tegen, die hier bij past. Of heeft iemand er een die hier in dit rijtje thuishoort, dan hoor ik dat graag.

(wordt vervolgd)

Krijn van der Ham

HET HANDVEST VAN AMEIDE (3)

Bron: Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave “de Bronnen van het Vaderlandsch Recht”, Tweede deel, 9-30, 's-Gravenhage, 1892

We zijn nu gekomen bij een wel heel interessant gedeelte van het handvest, Vooral de artikelen 29 en 32 verdienen onze extra aandacht:

- hoe ruziemakers gezamenlijk bij iemand van hun keus mogen ‘logeren’ en hoe vrienden en bekenden op dat adres die ruzie mogen proberen bij te leggen; waarmee beide partijen -heel modern- van rechtswege alsnog gelegenheid gegeven werd hun zaken binnen een vastgestelde tijd in der minne te schikken.
- hoe er ook toen al onderscheid gemaakt werd tussen mannen en vrouwen; de man achter de tralies op water en brood en de vrouw, tja, die moest natuurlijk het zware werk weer doen!

Na het kopje ‘*Van stelen*’ is het afgelopen met de indeling in hoofdstukken. Met artikel 28 begint een nieuwe serie, waarin maar weinig structuur is aan te wijzen. Waarschijnlijk zijn deze artikelen in de praktijk ontstaan en als jurisprudentie toegevoegd.

Jack Laroo

Van stelen.

27. Soe wye den anderen stale sijn goet ende men vonde driven off draghen off datter onse richter bedragen¹ mocht mit scepenen of mit wittachtige² tuygen poorteren, daer soude onse richter richten over sijn lijff ende deylen sijn goet als van den doetslagher, alsoe verre als dat X schillinc wert ware off daer en boven.

Ende desghelyck van diefflycke goede tot vijff schillinck toe off daer en boven, daer off sal onse richter richten over sijn oer.

28. Soe wye den anderen spreect dat hem draghet aen sijn eer ende ment betuygen mach, die verbuert drie pont ende den anderen te beteren³ by ons ende onse gherecht.

29. Soe wye kyff, scheldinghe off vechtelyck maect, daer een vrede off gemaect wert, die salmen toe beyden zyden in bieden, ende zy sullen inlegghen elcx in een huys dat sy kieser binnen der vryheit XIII daghen lanck, ende binnen die eerste acht daghen soe mooghent hoerre beyder vrienden zoenen⁴ ende scheyden⁵ off sy kunnen.

Ende scheyden sijs niet soe salt onse gherecht zoenen ende scheyden binnen die ander acht daghen na dattet aen hem compt.

Ende van der soene voirs. sal onse gherecht hebben enen ouden Reynaldus Gelreschen gulden off die waerde voer horen kost ende onlust van denghenen, die sy meest in den onrechten vinden ende syt overslyten⁶.

Ende soe wat soene onse gherecht daer off zoent die sal elcx den anderen houwen ende doen by eenre penen⁷ van XX pont voirs, halff tot onser behoeff ende die ander helleft onser stede ende onser gherecht, elcx halff, sonder yemant te verdraghen, alsoe dick als yemant die soene verzweghe, wederspraecke off breke ende nochtan die zoene in hoerre machten te bliven van onser heerlicheyts weeghen.

¹ aanklagen

² geloofwaardige

³ hier: boeten

⁴ herstellen van de onderlinge goede verstandhouding; verzoenen

⁵ hier: beslechten

⁶ een gerechtelijke uitspraak doen

⁷ boete

30. Voert soe wat onse gherechtsluyden off onse ghesworen doen van onser weggen off ons gherechts weggen, soe wie daerop sprake of voer off ongunst toonde off bewysde in eenigher wys dat men bevinden mochte off betuyghen, die soud men des ghelycks in bieden ende hy zal inlegghen XIII daghen lanck alst voirs. is; binnen die ierste acht daghen sal hy ons off onse gherecht off ghesworen beteren by synen vrienden, kan hy⁸.

Off binnen die ander acht daghen sal hyt beteren by ons ende onse gherecht soe sy hem daer over slyten sullen.

Ende iemant die van enighe saken ingheboden ware ende hy des anderen daghes niet in en laghe, die verbeurde des daghes drie ponden, drie daghenlanck, ende laghe hy dan niet in soe soude hyt daer en theynden dat staen ende beteren tot onser ghenaden als dieghene die onse heerlichen ende onse rechten veronweerde ende versmade.

Ende soe wat wthemsch man van kyff, scheldinghe off vechtelick in vreden quaem ende daer om ingheboden worde, die mach sinen kuer hebben acht daghen daerna in te legghen, om syn vrienden by hem te verwerven ende hem mede te bespreken alsoe verre als hy loeff⁹ ende borchtocht doet als daer weder in te comen ende in te legghen ende onse gherechts zoene ende slytinghe te wachten ende die zoene te houwen ende te doen als voirs. is.

Ende in alle dese punten ende deser ghelyck sal onse richter voer ons ende van onser weggen by onsen gherechtsluyden wesen ende doen off wyt selve waren.

31. Ende men sal van allen boeten ende breucken¹⁰ betuighen daer een yghelyck man ende wyff sal tuyghen op hoeren eedt off betuycht mense niet, soe sullen sy tot hoeren ontschult staen op hoeren eedt.

Ende alle ponde die op dese voirs. boeten ende bruecken staen, die sullen wesen drie ponden voer enen ouden Reynaldus Ghelreschen gulden off die weerde, wtgheseyt van den toirnoyschen ponde voirs. van der dingstoringhe, huysstotinghe ende leemten etc.

32. Voert waere yemant man off wyff die van enich van desen boeten off bruecken brueckich¹¹ werde, dair onse richter off onse gherichtsluyden gheen goet an en wisten te vinden an te rechten, off dat hyt selver seechde dat hy gheen goet en hadde mede te betalen, ist een man, die sal daer voir sitten in helden ende hy en sal niet eten dan broot ende drincken water totter tyt dat hy syn boeten verseten heeft, elck atmael in uffcoringhe¹² zynre boeten on vyf schillinghe, ende ist een wyff, die sal den steen¹³ daervoer draghen alsoe verre alst onse gherechtsluyden dat bescicken sullen, ende waere yemant die in boeden ware off van enighe ontruymde¹⁴, die soude ballinck ons landes wesen totter tyt toe dat hy sijn boeten betaelt had.

33. Worden onse poirters buyten den onsen vechtende daer off en sullen si buyten den onsen gheen boeten ghelden, mer men salse inbieden ende zoenen nae den recht van onsen lande, stede¹⁵ als voirs. is.

(wordt vervolgd)

⁸ (dit voorbehoud verwijst naar de volgende alinea)

⁹ beloften; toezeggingen(?)

¹⁰ (geld)verbeuringen

¹¹ hier: strafbaar

¹² in mindering brengen

¹³ letterlijk: een steen van een vastgesteld gewicht dragen over een vastgesteld traject.

¹⁴ Iets, dat men in bezit heeft gehad

¹⁵ in plaats van (het plaatselijk recht)

DE MUURSCHILDINGEN IN DE ST. NICOLAASKERK TE TIENHOVEN

In de Sint Nicolaaskerk van Tienhoven werden aan het einde van de 19de eeuw resten van muurschilderingen gevonden. In dit artikel wordt er een beschrijving gegeven wat er toen gebeurde.

De bovenstaande foto staat afgebeeld in het boek *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*¹. De auteur G.J. Hoogewerff zegt over deze muurschildering:

” De kerk te Tienhoven (gem. Ameide) bestaat slechts uit één beuk in het begin der vijftiende eeuw opgetrokken. Hier werd tegen een der muren (tusschen 1870 en '75) het onderste deel van een groote schildering, het Laatste Oordeel voorstellende, teruggevonden. Men onderscheidde duidelijk de folteringen der verdoemden, die door twee monsterachtige duivels in een grooten pekketel werden gekookt. Rechts staat Beëlzebul met een viertal van zijn trawanten en geeft aanwijzingen. Een ziel tracht schreeuwende uit den helschen ketel te ontsnappen. Ook deze schildering werd lang geleden reeds weer overgewit, maar tenminste niet voordat er op zeven groote vellen papier een calque van was gemaakt¹⁶. Deze calque berust op het Rijksbureau voor Monumentenzorg en daaraan is onze afbeelding ontleend. Een dateering op het uiterste einde der vijftiende eeuw schijnt voor deze schildering wegens de deels caricaturale inkleeding, de meest aannemelijke.”

De zeven foto's van de calques van Monumentenzorg² zijn met behulp van de computer³ tot één geheel geassembleerd.

Wat is er gebeurd met deze muurschilderingen?

Hiervoor moeten wij terug naar 23 juli 1876. In de Schoonhovense Courant⁴ stond toen het volgende bericht:

”De kerk der Hervormde gemeente te Tienhoven, bij Ameide, ondergaat thans een hoognodige herstelling, waaraan men sedert eenige dagen niet zonder gevaar voor de werklieden, begonnen is. De muur aan de rivierzijde, die daarmee reeds lang bedreigd had, begon te bezwijken. De langdurige hoge waterstand van Maart j.l. is in dezen zeker niet geheel zonder invloed geweest. Om een gedeelte van het dak voor instorting te behoeden, zijn onverwijld stutbalken aangebracht. Bij het wegbreken van den instortenden muur, die gevuld was met allerlei ongelijksoortige brokken steen, bleek het, dat men in den “goeden ouden tijd” ook duchtig kon knoeien. Van muurschilderingen zijn bij eene vroegere gelegenheid, in een ander gedeelte der kerk, sporen ontdekt. Maar zij werden zorgvuldig en voor altijd begraven onder stevige lagen kalk. Wat den ouderdom der kerk betreft, vermoedelijk zal zij in 't begin van de 15^e eeuw gebouwd zijn. De reparatie zal betrekkelijk veel geld en tijd kosten.”

Op 12 september 1876 schrijven Burgemeester en Wethouders van Tienhoven een brief aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waarin zij de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst⁵ vertellen dat bij restauratiewerkzaamheden aan de Hervormde Kerk muurschilderingen zijn ontdekt.

Op 15 september 1876 berichten de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst aan B&W van Tienhoven, dat zij van plan zijn iemand naar Tienhoven te sturen, om een onderzoek in te stellen naar de kunstwaarde van de muurschilderingen. *”Dientengevolge zal de heer Martin waarschijnlijk op Dinsdag 19 September te Tienhoven komen. Aangenaam zal het den Rijks Adviseurs zijn, indien door U aan genoemden heer, des gevraagd de noodige faciliteit worde verstrekt, en bij voorbaat zeggen zij U voor Uwen welwillende bijstand dank.”*

De heer Martin bezoekt Tienhoven en schrijft een uitvoerig rapport.⁶ (Zie bijlage I) Hij stelt dat deze muurschilderingen een belangrijk voorbeeld zijn van de beleveniswereld van de middeleeuwer en adviseert de voorstelling te behouden en te herstellen. Op 18 september

1876 wordt het rapport verstuurd aan de Burgemeester van Tienhoven. Die stuurt het rapport door aan de Kerkvoogden op 2 oktober 1876.

"Ik heb de eer hiernevens aan UEd te doen toekomen afschrift eenere bij mij ontvangen missive van de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst d.d. 29 September jl. No.364 betreffende hunnen 's wege gedane opnamen der muurschilderingen ontdekt in de Ned. Hervormde Kerk alhier. Daar het voor de vaderlandsche Kunstgeschiedenis van belang is bedoelde muurschilderingen te behouden en te doen herstellen, heb ik de eer daartoe Uwe medewerking in te roepen en UEd. te verzoeken het ongeschonden behoud dier muurschilderingen wel te willen verzekeren en toestemming te verleenen om van Rijkswege het noodige tot een herstelling en zuiveren van het schilderwerk te verrigten."

Op 5 oktober 1876 vergaderen de Kerkvoogden met de predikant W. van Beuningen over deze brief en het rapport en besluiten toestemming te geven de muurschilderingen te restaureren. Ze schrijven aan Burgemeester Verheij een brief.

"Overtuigd van het belangrijke voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis om deze muurschildering te doen restaureren & vervolgens ongeschonden te bewaren, hebben zij in hunne vergadering heden gehouden besloten, toestemming te verleenen om van Rijkswege het noodige tot herstelling & zuiveren van het schilderwerk te verrigten, in het vertrouwen echter en onder voorwaarde dat in alle voor deze restauratie benoodigde kosten van Rijkswege zal worden voorzien. Deze voorwaarde moet wel door Kerkvoogden worden gesteld, omdat de inkomsten der Kerk op verre na niet toereikende zijn, om in de kosten te voorzien, benoodigd tot opbouw eener onlangs ingevallen zijmuur van de Kerk en andere daar door noodzakelijk geworden zijnde, zeer kostbare reparatiën; maar in tegendeel naar middelen moet worden uitgezien om de kosten te dekken, waardoor jaren lang wel aan schulddelging, maar aan geen andere, dan de meest benoodigde uitgaven tot onderhoud van de Kerk zal kunnen worden gedagt. Kerkvoogden herhalen echter gaarne de verklaring; dat zij er veel prijs op stellen en er dankbaar voor zijn zullen, wanneer deze restauratie van Rijkswege en op Rijkskosten in de Kerk dezer gemeente zouden worden ten uitvoer gebragt en onderhouden, terwijl zij de verzekering hierbij voegen dat door hen, alle pogingen zullen worden aangewend, om het gerestaureerde ongeschonden te bewaren".

Op 8 oktober 1876 staat in de Schoonhovensche Courant:

"Nieuwstijdingen. Men meldt ons uit Tienhoven bij Ameide. Naar aanleiding van het advies van den heer Martijn uit Roermond⁷, rijksadviseur voor oude kunst, is donderdag jl. den 5en dezer in eene vergadering van kerkvoogden, met algemene stemmen goedgekeurd het voorstel, om voor rekening van het Rijk, de onlangs gevonden muurschildering in het kerkgebouw daar, te doen bijwerken, en haar (achter een gordijn verborgen) in aanwezigheid te houden en voor het nakomelingschap te bewaren. En dit niet, omdat conceptie en teekening schoon zouden zijn, (wat wij al bij eene vorige gelegenheid te kennen gaven); maar omdat men in die muurschildering eene merkwaardige bijdrage meende te zien van de wijze, waarop men in de middeleeuwen de helsche straffen voorstelde."

De Vijfheerenlanden publiceert op 22 oktober 1876 het volgende:

"De muurschilderingen ontdekt in de Kerk te Tienhoven, zullen na de verbetering, die voor rekening van den Staat geschiedt gedurende de godsdienstoefeningen achter een gordijn verborgen blijven. De teekeningen hebben weinig kunstwaarde, maar leveren eene merkwaardige bijdrage tot de voorstelling, die men zich in de middeleeuwen van de helsche straffen vormde."

De voorstelling op de muurschilderingen waren voor de gelovigen schijnbaar zo kwetsend dat ze verborgen moesten worden achter een gordijn.

Op 24 november 1876 wordt in de Haarlemsche Courant⁸ deze advertentie geplaatst.

NOV. 1876.

MUURSCHILDERING TE TIENHOVEN, BIJ AMEIDE.

De Muurschildering, dezen zomer in de Kerk der Herv. Gemeente alhier ontdekt, is gebleken eene voorstelling te zijn van het Vagevuur, en is, ook volgens een officieel rapport van Deskundigen, van alle kunst-waarde of schoonheid verstoken.

De Gemeente zal haar dan ook gaarne weer onder eene laag kalk zien verdwijnen. En teregt. Met loelijke schandte. Men verwijdere het overal, zooveel mogelijk. Waar het kunst geldt, heeft alleen het schoone reden van bestaan.

* * De ondergeteekende brengt ter kennis van bē

en
w
W
k
M
tr
a

De zelfde advertentie verschijnt ook in de Schoonhovensche Courant van 26 november 1876. Het blijkt dat er mensen waren, die faliekant tegen het handhaven van de muurschilderingen waren en blijkbaar er niet voor terugschrokken de waarheid geweld aan te doen. De heer Martin had in zijn rapport juist restauratie aanbevolen.

Op 27 december 1876 ontvangt de Burgemeester van Tienhoven een brief, waarin de Kerkvoogden worden geprezen voor hun 'verlichte' opvattingen:

"De Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst hebben met belangstelling uit Uwe hiernevens genoemde missive (16 October 1876) gezien, dat door de Heeren Kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente geen bezwaar wordt gemaakt om de, uit historisch oogpunt zoo merkwaardige muurschilderingen, in de Ned. Hervormde Kerk te Tienhoven ontdekt, verder te ontblooten, te behouden en te doen herstellen. Deze verlichte opvatting, welke blijk geeft van warme belangstelling in het algemeen voor de gewrochten van de vaderlansche kunst en geschiedenis en voor de oudste overblijfselen onzer Nationale Schilderkunst, heeft op den Rijks Adviseurs een allergunstichen indruk gemaakt. Gaarne zullen deze het welslagen der zaak zooveel mogelijk bevorderen. Daarvoor is het nodig dat Heeren Kerkvoogden zich onder overlegging van eene begrooting van lasten tot de Regeering wenden met het verzoek om de voor herstelling der muurschilderingen benoodigde gelden te zullen toestaan; de Rijks Adviseurs zullen van hun kant dat verzoek ondersteunen en den Minister aanraden om op dat verzoek gunstig te willen beschikken. Aangenaam zal het den Rijks Adviseurs zijn, van U, zoodra door Heeren Kerkvoogden de voorgestelde aanvraag gedaan wordt, daarvan bericht te mogen ontvangen."

Dat er tegenstand was tegen het handhaven van de muurschilderingen, blijkt tijdens een vergadering van Kerkvoogden, Notabelen en Kiesgerechtigden op 23 februari 1877. Na lang overleg is er een meerderheid van zeven tegen drie stemmen om een aanvraag voor restauratiesubsidie van de muurschilderingen in te dienen bij de rijksoverheid, wat op 16 maart 1877 gebeurt.

De brief aan de Minister van Binnenlandsche Zaken had als tekst:

"Geven met verschuldigden eerbied te kennen Kerkvoogden der Hervormde gemeente van Tienhoven bij Ameide. Dat in het afgelopen jaar, bij gelegenheid van dringende reparaties aan de kerk der Hervormde gemeente alhier, sporen werden ontdekt van muurschilderingen, die blijk schenen te geven van zeer homogeen ouderdom. Dat van die ontdekking aanstonds is kennis gegeven aan de H.H. Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Dat, weldra daarna die muurschildering van wegge genoemde adviseurs door eenen deskundige is opgenomen, waarna ons werd bericht dat zij gebleken was voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis van hooge waarde te zijn, waarom H.H. Adviseurs voorstellen dezelve van Rijkswege te doen herstellen terwijl de kosten dier herstelling waarschijnlijk eene som zouden bedragen van fl. 300, =.

Dat toen wij hadden bericht onzerzijds wel in dat voorstel te zullen treden H.H. Adviseurs hebben geraden, dat wij ons, onder overlegging van de begroting der kosten tot de Regeering zouden wenden, met het verzoek om de voor de verdere ontblooting en herstelling der muurschildering benodigde gelden zal te willen toestaan.

Dat het ons echter aan deskundigen ten eenenmale ontbreekt, om nog nader die kosten te doen berekenen, die, zooals uit bovenstaande blijkt, aanvankelijk op fl. 300, = waren geraamd.

Dat aangezien zij ons later, om redenen verplicht hebben geacht over deze geheele zaak, ook notabelen en stemgerechtigde lidmaten der gemeente in eene vergadering te hooren, zooals dan ook werkelijk heeft plaats gehad na uitgebracht advies van het honorair lid van 't Collegie van Kerkvoogden en Notabelen, van onzen predikant, die zich krachtig voor de restauratie en het behoud dier muurschildering verklaarde, met aanzienlijke meerderheid van stemmen, daartoe is besloten onder uitdrukkelijke voorwaarde echter dat alle kosten door den Staat zouden worden gedragen, o.a. omdat de kerkelijke fondsen niet toelaten iets daartoe bij te dragen, en, al waren er gelden aanwezig, velen in de gemeente, die het voornoemd einde, nimmer zouden willen hebben aangewend.

Redenen, waarom wij Uwe Excellentie thans eerbiedig verzoeken, alle tot die restauratie en wat daartoe betrekking heeft, benodigde gelden, ook, als zij onverhoopt het bedrag, waarop de kosten aanvankelijk zijn geschat (fl. 300, =) mochten te boven gaan, wel te willen toestaan opdat zoo de restauratie dezer merkwaardige muurschildering van Rijkswege kan plaats hebben en dit belangrijk stuk voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis niet verloren ga."

Zoals uit de bovenstaande brief blijkt, was de predikant W. van Beuningen een groot voorstander van het behouden en restaureren van het Laatste Oordeel.

Op 31 maart 1877 schrijven de Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst een brief aan de Minister van Binnenlandsche Zaken, met als onderwerp:

Muurschilderingen in de Ned. Herv. kerk te Tienhoven. De tekst is als volgt:

"De Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, hebben de eer Uwe Excellentie naar aanleiding der nevengehoemde missive, het volgende te berichten omtrent de muurschilderingen, welke in de loop van het jaar 1876 in de Nederlandsch Hervormde Kerk te Tienhoven werden ontdekt.

De kerk te Tienhoven bestaat uit een beuk met choor en een toren. Zij is in verschillende bouwperiodes opgetrokken.

De toren, die tot aan de eerste verdieping uit Drachenfelder tufsteen is gebouwd, behoort tot de bouwwerken uit de eerste helft der XIIIe eeuw en vertoont Romaansche vormen.

Tegen het midden der XVe eeuw is aan het oorspronkelijke schip der kerk het choor toegevoegd. Eerst tegen het eind van die eeuw werd de Romaansche hoofdbeuk door eenen nieuwen bouw vervangen, aan de kant van het choor voorzien van een open dakstoel en houten gewelven.

De thans ontdekte muurschilderingen zijn tegen de westelijken muur bij den toren aangebracht, eene muur welke eene groote ruime oppervlakte aanbiedt, doch waarin beneden eene deuropening gebroken is. De muurschilderingen dagteekenen uit den tijd waarin het choor is gebouwd en de ouderdom daarvan laat zich met noch meer zekerheid bepalen omdat eene balk, behoorende tot den dakstoel van het vrij laat gebouwde middenschip, de schilderingen reeds gedeeltelijk bedekt, weshalve zij van vroegeren datum dan dit bouwdeel moeten zijn.

Wat nu de muurschilderingen zelve aangaat, zoo ziet men daar, in zeer eenvoudige omtrekschildering, eene luimige voorstelling der helsche straf ter aanschouwing gegeven. Een groot, in het midden opvlammend vuur, waarboven een aantal verdoemden in een ketel zijn voorgesteld, wordt door duivels aangeblazen en opgestookt. Eene afschuwelijke duivelsfiguur met olifantskop roert den inhoud van den ketel om, een ander geholpen door een klein duiveltje, slingert een verdoemde bij de beenen aangegrepen, naar de ketel. In de ketel vormt eene koningin, herkenbaar aan het gekroonde hoofd, de voornaamste figuur. Een andere helsche geest, ter linkerzijde, sleept in een draagdoek, op den rug geplaatst en van voren met de tanden bijeengehouden, verdoemde mede, welke hij met de rechterhand het vuur aanwijst. Achter hem is nog een monster ter halve zichtbaar, dat de inhoud van den zak met eene sterke vork bedreigt. Eene reusachtige pad grijnst vlak boven het hoofd van de zakdrager. Aan de rechterzijde in den hoek ziet men nog verschillende overblijfselen van figuren, maar daaromtrent laat zich tot nog toe niets bepaalds zeggen.

Eigenaardigheden van stijl van eene zekere school bieden deze schilderingen niet aan, maar hare waarde uit een oudheidkundig oogpunt is daarentegen des te grooter, daar zij een zeer belangrijk voorbeeld aanbieden voor de geschiedenis van den duivel en van de helsche straffen, zooals men zich die gedurende de middeleeuwen voorstelde. Daarom en met het oog ook op het zeldzame van dergelijke voorstellingen, mag het behoud en de herstelling dezer schilderingen van groot belang worden te zijn.

Op die gronden hebben de Rijksadviseurs bij het kerkbestuur doen aandringen tot het nemen van maatregelen tot behoud en herstel van dit schilderwerk. Nu Heeren Kerkvoogden bij Uwe Excellentie eene kleine som voor deze herstelling aanvragen, meenen de Rijks Adviseurs dat er termen aanwezig zijn en geven U in overweging om een Rijkssubsidie ten bedrage van fl. 300, = te verleen.

Zij meenen Uwe Excellentie echter niet onkundig te moeten laten dat er enkelen zijn die niet met deze herstelling zijn ingenomen; blijkens eene advertentie, opgenomen in de Haarlemsche Courant van 24 November 1876, no 278.”

Op 1 november 1882 gaat de predikant Willem van Beuningen met emeritaat en tot 12 april 1885 is er geen opvolger in Ameide en Tienhoven. Er zijn uit die tijd geen archiefstukken met betrekking tot de muurschilderingen gevonden. Maar vlak voor het aantreden van een nieuwe predikant proberen de voorstanders van het overpleisteren van de muurschilderingen nog even gauw hun zaakjes te regelen.

Het Collegie van Kerkvoogden en Notabelen vergadert op 1 februari 1885. Men wil de muurschildering overpleisteren en wel zo snel mogelijk. Het is hen een doorn in het oog dat de nieuwe predikant straks oog in oog met de duivel staat te preken. Bovendien is de katholieke middeleeuwse voorstelling toch niet gepast in een 19de eeuwse hervormde kerk. Het voorstel wordt voorgelegd aan de vergadering van de stembevoegde manslidmaten op 13 februari, en daar aangenomen.

Omdat er vanaf 16 februari schilderwerkzaamheden in de kerk zullen plaats vinden, is het voorstel om op 23 februari te beginnen met het pleisterwerk.

De Burgemeester van Tienhoven, Verheij, wordt van dit besluit op de hoogte gesteld en hij geeft de informatie door aan de Minister van Binnenlandse Zaken, Heemskerk.

Die reageert als door een adder gebeten. Op 20 februari ligt er bij B&W van Tienhoven een brief op de mat. (Zie bijlage II)

De minister kan er niet over uit, hoe het mogelijk is dat een besluit van acht jaar geleden, gesteund op onderzoek en advies van de Rijksadviseurs, zo maar wordt genegeerd.

De verlichte denkbeelden uit 1877 zullen toch niet zomaar vervlogen zijn?

Hij adviseert desnoods een gordijn voor de muurschilderingen te hangen, een gebruikelijke gang van zaken in die tijd en ook al besproken in 1876. Heemskerk wil het Laatste Oordeel behouden.

Burgemeester Verheij stuurt op 21 februari 1885 onmiddellijk de brief van Minister Heemskerk door aan de Heeren Kerkvoogden en Notabelen, met een brief waarin hij vraagt aan het verzoek van de Minister te voldoen en af te zien van het besluit tot overpleistering van dat aloude kunstwerk.

In De Vijfheerenlanden van 22 februari 1885 staat dit bericht.

gevangenisstraf en in de kosten.

Ameide.

Door het Kantongerecht te Gorinchem is 16 Februari jl. veroordeeld de persoon van M. M. huisvrouw van G. B. alhier wegens het voorhanden hebben van eene andere dan wettelijke maat op eene plaats bestemd tot het verkoopen en afleveren van waren tot eene boete van f 0,50 of 1 dag gevangenisstraf.

Tienhoven.

Eenige jaren geleden werden in de Hervormde Kerk alhier muurschilderingen ontdekt, de helsche straffen voorstellende, welke destijds door de toenmalige »Commissie van rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst» zijn onderzocht en waardig geacht om behouden te blijven en hersteld te worden. Van rijkswege werd daarvoor subsidie aangeboden, waarvan echter geen gebruik werd gemaakt.

'Thans wordt gezegd, dat bij het Kerkbestuur het plan zou bestaan, om gelijk met het verven van de Kerk de bedoelde muurschilderingen (kunststukken van oudheid welke sedert hare ontdekking door een gordijn werden bedekt) weder te doen overwitten. 't Zou jammer zijn als dat gerucht waarheid bevatte.

— J. Z. en J. B., beiden alhier woonachtig zijn 16 Februari jl. te Gorinchem door het Kantongerecht veroordeeld ter zake van het tezamen en in vereeniging jagen op Zondag ieder tot eene boete van f 20,— of zeven dagen gevangenisstraf.

Oisterwijk.

16 Februari jl. is te Gorinchem door het Kan-

Het advies van de minister en van de burgemeester niet tot overpleistering over te gaan is een bittere pil voor het kerkbestuur. Er wordt druk vergaderd, wat resulteert in de volgende brief aan B&W van Tienhoven.

”Bij uwe letteren van de 21 Februari No.233 onderwerp muurschilderingen, Bijlage 2, ontvingen wij een afschrift van de missive van den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken van den 19 Februari No.418 Afd. K.U. Berigt op schrijven van 14 Februari 1885 No.229

betreffende de muurschilderingen in de Hervormde Kerk dezer gemeente houdende het verzoek, die muurschilderingen, als zijnde van oudheidkundigen aard te behouden. Op ontvangst hiervan belegden wij vergadering van stemgerechtigde lidmaten, die gisteren heeft plaats gehad en waarin wij mededeeling deden van den ontvangen brief, en het door U te dier zake gedaan verzoek, om op het besluit tot overpleistering der muurschildering terug te komen. Bij de gevoerde beraadslaging werd door geen der leden voor het behoud iets in het midden gebracht, integendeel, bij de gehouden stemming verklaarden al de aanwezige leden ten getale van 32 zich voor de overpleistering; zoodat met algemeene stemmen is besloten, het te dien aanzien van het vroeger genomen besluit niet in te trekken. De opkomst der vergadering heden was zeker met het oog op het eenig te behandelen onderwerp buitengewoon groot, daar de geheele gemeente slechts 39 stemgerechtigde lidmaten telt. Onder mededeeling van het vorenstaande geven wij U kennis: dat aan het in Uw schrijven van 21 Februari gedaan verzoek, om de muurschilderingen in de Kerk alhier niet te doen overpleisteren, niet kan worden voldaan, maar het besluit tot die overpleistering genomen in de vergadering van 13 Februari j.l. door ons moet worden uitgevoerd, waarmede als nu maandag 2 Maart a.s. zal worden begonnen. Wij kunnen hier nog bijvoegen: dat in die vergadering de algemeene ingenomenheid tegen het behoud der muurschilderingen hoofdzakelijk mede is gegrond; dat men oordeelde dat zoodanige muurschildering in onze Hervormde Kerk niet behoort."

Op dezelfde dag informeren Burgemeester en Wethouders van Tienhoven de Minister van Binnenlandse Zaken per brief over het besluit van de stemgerechtigde lidmaten van de Hervormde Kerk.

Op 1 maart 1885 verschijnt een klein berichtje in De Vijfheerenlanden.

g
b
g
le
t.
te
ij
of
e
se
r-
d
al
er
d
r-
as
en
id
ur

Adrianus Teunis Bel — 4 Jan Willem van Gent.

Tienhoven.

In de Ned. Herv. Gem. gehouden vergadering van stembevoegde lidmaten te Tienhoven was o. a. aan de orde het verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken om de muurschildering in de kerk alhier te behouden. De een vond dat het niet aanging, aan de eene zijde der kerk den predikant te hebben staan en tegenover hem den duivel (zooals men weet stelt de schilderij «de helse straffen» voor); een ander oordeelde de voorstelling in strijd met «de waarheid»; de meesten keurden haar af om haar katholieke herkomst; terwijl eindelijk door sommigen werd aangevoerd, dat het tegenwoordig met 's lands «duiten» zoo niet gesteld is dat deze aan dergelijke «knocierijen» mogen vermorst worden. Algemeen werd dan ook besloten, de «helse straffen» toch over te witten.

Lokaal Nieuws.

Dan is er ongeveer 66 jaar geen enkele melding over de muurschilderingen in de archieven te vinden, tot het volgende artikel verscheen in de Schoonhovense Courant van 12 september 1951.

Muurschilderingen in Tienhoven

Zeer oud kerkje wordt gerestaureerd

In een scherpe lus van de Lekdijk beknelt, ligt het kerkje van Tienhoven. Het is een zeer oud kerkje, dat grotendeels dateert uit de veertiende eeuw, maar dat door latere geslachten hier en daar slecht is behandeld. Tijdens de restauratiewerkzaamheden, die op het ogenblik worden uitgevoerd, heeft het kerkje een lidteken van die slechte behandeling, bijna als een aanklacht, ontbloot: door een toeval vonden werklieden in de kerk een gedeelte van een muurschildering van vele eeuwen oud, die onder een balklaag was weggewerkt.

De eenbeukige, vroeg -Gotische kerk is vooral inwendig verknoeid. De toren, die sinds Napoleon minder de "zorgen" van de kerkmeesters onderging, verkeert weliswaar in een verwaarloosde staat, doch toont hier en daar herinneringen aan een nog oudere oorsprong. Er zijn Romaanse elementen in te herkennen en sommige gedeelten kunnen zonder twijfel gedateerd worden op omstreeks 1200.

Oorlogen en branden hebben waarschijnlijk verscheidene malen de toren geteisterd en daaruit is dan ook te verklaren waarom er, van onder naar boven gerekend, telkens jongere gedeelten op elkaar zijn gemetseld. De toren als geheel maakt evenwel een zeer aanvaardbare en monumentale indruk, evenals het oude koor en een groot deel van de Zuidelijke kerkmuur. De Noordelijke muur is echter in het eind van de vorige eeuw herbouwd en bij die gelegenheid heeft men zich slechts geringe moeite gegeven in stijl te blijven.

Geen licht, geen warmte.

Het interieur is vele eeuwen lang ongewijzigd gebleven. Na de hervorming werd het altaar in het koor weggebroken, maar verder veranderde er toen niet veel. Zoals dat in de glorie-tijd van het gebouw de gewoonte was bleef een mogelijkheid tot verwarming, anders dan door stoven, afwezig. De oude knopstoelen dienden tot zitplaats en de verlichting werd verkregen door het ontsteken van kaarsen in drie prachtige koperen kronen.

Ongeveer zestig jaar geleden brak een zware tijd aan voor het fraaie, historische kerkje. Na een lange correspondentie met de toenmalige regeringsinstanties verkreeg de kerkvoogdij de enkele malen ontzegde toestemming om de fresco's aan de Westelijke binnenmuren onder te kalken, de oude plavuizen op de vloer, telkens onderbroken door gebeeldhouwde grafzerken, werden weggewerkt onder een nieuwe tegelvloer, uit een andere kerk werd een preekstoel overgenomen, die in het koor gewrongen werd, de stoelen werden verkocht en vervangen door een serie lelijke banken en tenslotte werd achterin de kerk op halverhoogte een galerij gebouwd om wat meer zitplaatsen te krijgen.

Die veel te grote preekstoel aan de ene kant met een klankbord dat maar amper tussen de muren kon en die galerij aan de andere kant verstoorden het gehele interieur. Een jaar of twintig later verdwenen ook de drie prachtige kaarsenkronen uit de kerk, maar er kwam niets voor in de plaats. Twee van de drie kronen bestaan gelukkig nog en kunnen in de straks gerestaureerde kerk een plaats herkrijgen.

Want gerestaureerd zal de kerk worden. Wat men ook de kerkelijke gemeente van Tienhoven verwijten wil, men zal niet kunnen zeggen dat de lidmaten niet offerbereid waren voor het onderhoud van de kerk. Vorig jaar kon een herstelling van het dak geen uitstel

meer lijden. De ongeveer driehonderd leden van de kerk brachten in één collecte ruim fl. 8000, = bijeen en daarmee werd van wal gestoken om het dak te repareren. Een toevallig passerende ambtenaar van Monumentenzorg vond evenwel dat de werkzaamheden, die ongeveer een jaar geleden begonnen, toen geen reparatie maar restauratie moesten heten en in dat geval wilde Monumentenzorg ook een vinger in de pap hebben. Het werk werd voorlopig stil gelegd en na vele besprekingen kwam men tot de slotsom dat het historische gebouw een deugdelijke restauratie ten volle waard was. Volgens de berekeningen van Monumentenzorg moest een praktisch geheel nieuw dak in overeenstemming met de stijl van het gebouw ruim fl. 30.000, = kosten. Door middel van een lening bekostigt het kerkbestuur dit voorlopig zelf, doch er is uitzicht op een rijkssubsidie van circa 80%.

Dat grote restauratiewerk aan het dak is thans gereed. Tegelijkertijd zijn twee schoorstenen gemetseld, op een bouwkundig verantwoorde plaats, maar verder is er nog niets veranderd. Dat zal wel een jaar of anderhalf zo blijven. Monumentenzorg heeft de kerk te Tienhoven nu op de “verlanglijst” geplaatst, hetgeen wil zeggen dat er binnen afzienbare tijd geld uit ’s rijks kas beschikbaar zal komen voor verdere werkzaamheden. Daarmede wil men het interieur een goede beurt geven, de preekstoel vervangen door een meer passend exemplaar en dat aanbrengen op de oude plaats, ongeveer tegenover de tegenwoordige zij-ingang. Die, op zich zelf niet originele aanbouw, wil men behouden, hoewel natuurlijk de oudste toegang tot de kerk die onder de toren is. Maar met dat wat jongere portaal wordt dan tegelijkertijd de oude bedelaarsbank behouden en die is wel een concessie waard. De dichtgemetselde ramen in het koor zullen waarschijnlijk weer licht krijgen en de “nieuwe” noordmuur kan misschien verborgen worden achter een laag oude stenen die daarvóór gemetseld kan worden.

Het is nog een vraag waar die oude stenen vandaan moeten komen. Misschien bezit het dijkcollege nog de stenen die vrij kwamen bij het slopen van de door grote brand van Tienhoven geteisterde kapel, van vier jaar geleden?

In de vloer zullen waarschijnlijk de oude zerken weer gebezigd kunnen worden, zodat de roemruchte Tienhovense naam Alblas weer zichtbaar wordt: de vrij komende ruimte in het koor, waar nu de grote Preekstoel staat, zal een prachtige bestemming kunnen krijgen door daar, op een geringe verhoging, een Avondmaalstafel en een doopvont te plaatsen. De lelijke galerij moet natuurlijk verdwijnen en daardoor zal het volle gezicht komen op de wand die de muurschilderingen draagt. Het staat nog niet vast wat daarmee gebeuren zal. De eeuwenoude kleuren hebben sterk geleden, doch de voorstelling moet, geheel blootgelegd, wel sterk aangrijpend zijn. Voorzover thans te zien is beeldt die de menselijke weg uit tussen hemel en hellevuur. Op het ogenblik zijn zichtbaar enige onderwereldmonsters die een echtpaar, rijdend op een ezel bedreigen. In de loop van de komende dagen zullen deskundigen een onderzoek instellen naar de mogelijkheden de fresco’s geheel bloot te leggen en te restaureren dan wel op andere wijze voor het nageslacht te bewaren. Het staat vrijwel vast dat ook elders in de kerk muurschilderingen verborgen zijn, doch men heeft geen pogingen gedaan die bloot te leggen.

Met of zonder fresco’s zal evenwel een deskundige restauratie de Tienhovense kerk kunnen doen herleven als een bijzonder fraai bouwwerk rijkelijk beloond zijn in de dagelijkse aanschouwing van een zo prachtig cultuurbezit.” Alle moeiten en kosten daaraan besteed, zullen rijkelijk beloond zijn in de dagelijkse aanschouwing van een zo prachtig cultuurbezit.”

Catharina L. van Groningen zegt in haar boek *De Alblasserwaard*⁹ over de muurschilderingen het volgende:

”In de Hervormde kerk te Tienhoven waren in 1876, tijdens dringende reparaties aan het kerkgebouw, muurschilderingen van ‘zeer hoge ouderdom’ ontdekt. De muurschilderingen waren tegen de westelijke muur bij de toren aangebracht. Zij zouden dateren uit de tijd van de

bouw van het koor in de eerste helft van de 15de eeuw en vóór de verhoging van de muren van het schip met kapconstructie (die er gedeeltelijk voor zat) aan het einde van de 15de eeuw. Men beschreef toen de muurschilderingen als volgt..... en dan refereert zij aan de tekst die begint met... 'eene luimige voorstelling'..... en die geschreven was door de heer Martin op 29 september 1876. Na de bespreking van de muurschildering vermeldt zij dat de muurschilderingen desondanks overgepleisterd werden. Zij besluit met de onthutsende mededeling: "Tijdens de restauratie in 1958 werden de muurschilderingen 'herontdekt' maar niet gehandhaafd."

Wie gaf opdracht de muurschilderingen definitief te verwijderen? Men zou verwachten dat in de 'verlichte' twintigste eeuw de muurschilderingen bewaard zouden blijven, maar niets is minder waar. Waarom kan men pagina's vullen met de correspondentie tussen de Kerkvoogden en Notabelen enerzijds en de Wereldlijke Macht (Minister, Rijks Adviseurs, Burgemeester en Wethouders) anderzijds, uit de tijd rond 1880 en geen enkel woord over het verwijderen van de muurschilderingen rond 1958?

In de komende maanden zal getracht worden de beweegredenen boven tafel te krijgen, die geleid hebben tot het vernietigen van de muurschilderingen in de Sint Nicolaaskerk van Tienhoven.

¹G.J.Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*, 's-Gravenhage, 1937, deel 2, pp.87 en 88.

² Met dank aan Mevrouw Irene van Doorn van het Foto- en Tekeningenarchief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

³ Met dank aan Gert Groenendijk.

⁴ Met dank aan Ben Remie, die voor mij de archieven onderzocht van de Schoonhovense Courant en De Vijfheerenlanden op relevante artikelen.

⁵ De Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst was de voorloper van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

⁶ Dit zal waarschijnlijk een van de eerste beschrijvingen zijn in de geschiedenis van Monumentenzorg. (Zie bijlage I)

⁷ August Martin was een Duitse schilder die verbonden was aan het atelier van Pierre Cuypers. Zie voetnoot 1 van het artikel *De beeldbeschrijving en beeldinterpretatie van de muurschilderingen van de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven*.

⁸ Met dank aan Peter van Toor uit Haarlem.

⁹⁹ *De Alblasserwaard*. Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg; Zwolle: Waanders. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst)

Dankbetuiging.

De auteur bedankt speciaal Jet Peekel, Gert Groenendijk en Paul Will voor hun hulp bij het tot stand komen van de twee artikelen over de muurschilderingen van de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven.

RIJKS ADVISEURS
VOOR DE
Monumenten
VAN
GESCHIEDENIS EN KUNST.

N°. 374

ONDERWERP.

Muurschilderingen
in de Ned. Herv. kerk
te Tienhoven

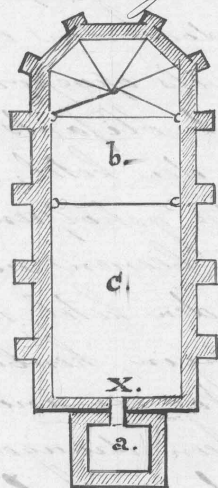
Koninkrijp schrijven van

13 Sept. 1876 N°. 364.

DE N HAAG, den 29 September 1876

Men gelieve bij het antwoord nauwkeurig de dagteekening en het nummer van dit schrijven te vermelden.

Ingevolge het in hun hiernevens
gemeld schrijven meedegeelde voornemen, heb-
ben de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van
Geschiedenis en Kunst de muurschilderingen, ont-
dekt in de Ned. Herv. kerk te Tienhoven, van
hunnentwege doen opnemen, en de eer U daar-
over het volgende mede te deelen.

De kerk heeft één beuk met
choor en een toren en is opge-
trokken in verschillende bouw-
periodes. De toren a die tot
de 1e verdieping uit Draak-
felser tufsteen is gebouwd, be-
hoort tot de 1e helft der XIIIe
eeuw en vertoont Romaan-
sche vormen.

Aan het oorspronkelijke schip
der kerk voegde men tegen 1/2
midden der XVe eeuw het choor
b. toe en verving eerst tegen het
einde

Aan

den Heer Burgemeester
der Gemeente
Tienhoven by Ameide.

einde van dit tijdperk de Romaansche hoofd-
beuk C door een nieuwen bouw aan het
eind van 't choor, van open dakstoel en hou-
ten gewelven voorzien. De muurschilderingen
zijn uit den tijd waarin het choor is ge-
bouwd aangebracht tegen den westelijken
muur X bij den toren, een muur die van
onder door een deur doorbroken is, doch een
grootte vrije oppervlakte aanbiedt. De ouder-
dom van deze schilderingen laat zich met de-
te meer zekerheid bepalen, naardien de balk
z. die tot den dakstoel van het zeer late
middenschip behoort, dezen reeds gedeeltelijk
bedekt.

In zeer eenvoudige omtrek schildering
is hier een leüimige voorstelling der helsche
straf ter aanschouwing gegeven. Een groot
vuur, dat in 't midden hoog opvlamt, waar
boven een ketel met verdoemden braadt, wordt
van onderen door duivels opgepoord. Een af-
schuwelijke duivel met olifantskop roert
den inhoud om van den ketel, een ander,
door een klein duiveltje geholpen, slingert
eene arme ziel met de beenen naar den el-
lenodigen inhoud van den ketel, waartusfchen
hoofdzakelijk eene koningin, kenbaar aan de
kroon, zichtbaar is. Nog een ander helsche
geest, links, sleept in een draagdoek, welke
hij op der rug draagt en die hij van voren
met de tanden bij elkaar houdt, verdoemden
meub, wien hij met de rechterhand het
vuur

nuar aantont en achter hem zien wij een nog
ter helft zichtbaar ongedierte, dat met een
stok-werk de bewoners van den jak bedreigt.
Boven het hoofd van den jakdrager grinst
een vusachtige paad.

Rechts in den hoek ziet men wel is waar
nog verschillende fragmenten, doch vooral nu
laat zich nog niets bepaalds daarvan zeggen.

Eigenaardigheden van een zekere school
van stijl bieden deze schilderijen niet aan,
maar des te meer gewicht heeft hare archeologi-
sche waarde, daar zij een interessant voor-
beeld aanbieden voor de geschiedenis der
voorstellingen van den duivel in de mid-
den eeuwen. Het is daarom en met het
 oog op de groote zeldzaamheid van
dergelijke voorstellingen, dat het behoud
en de herstelling hiervan ten sterkste wordt
aangeraden.

Uit het bovenstaande blijkt dat het
voor de vaderlandsche kunstgeschiedenis
van belang is om deze muurschilderingen
te behouden en te doen herstellen, voor zoo-
veel dit voor het behoud noodzakelijk zal
zijn. De onkosten van die herstelling zul-
len waarschijnlijk eene som van f 300..

niet overschryden en daarvoor zoude waar-
schijnlijk wel Rijkshulp te verkrijgen
zijn.

De Rijks Adviseurs hebben derhalve de
eer u te verzoeken om die pogingen in het
werk.

L. J. N. 11.

werk te willen stellen welke noodig zijn
om het verder ongeschonden behoud dezer
muurschilderingen te verzekeren en te ver-
krijgen dat de kerkelijke gemeente toestem-
ming verleent om van Rijkswege het noodige
tot een herstelling en zuiveren van het schal-
derwerk te verrichten.

Aangenomen zal het den Rijks Advi-
seurs zijn hieromtrent enig bericht te mor-
gen ontvangen. -

De Rijks Adviseurs voornoemd,
De Voorzitter,

Acte

De Secretaris,

Hoop van Saalkingh.

muurschilderij een zeer merkwaardige
bydrage is voor de kennis van den kunst-
rijn ouderdom, vooral in de XVe eeuw.
Vermaadelijk een onderdeel van een grooter
tafereel dat het laatste oordeel zal verkond
hebben, geeft deze Schildery een afbeelding
van de helische straffen, zooals de luimige
waard van den kunstenaar der XV eeuw zich
die voorstelde. Daarvoor heeft dit kunst-
werk een groote oudheidkundige waarde,
omdat het een belangrijk voorbeeld is van
de voorstelling, die men zich in de Midde-
leeuwen van den hoore en van de helische straf-
fen maakte, een afdruk van een van
slechts zeer zeldzaam afbeeldingen van straf-
fen zwaarden. Ook voor de kennis van onze
oude Schilderkunst in de periode vanafgaan-
de van die der groote meesters uit de XVIe
eeuw is de muurschildering van Tilburg
belangrijk.

Op die gronden verkreegen de Ryks Adviseurs
een krediet van dit Schilderwerk voor de
geschiedenis der kunst te redder daar
daarvan eenige herstellingen te verrichten.
Daarvan is derrezyds van Heeren Kerk-
vraagden mededeeling gedaan by missive
van 13 April 1877 N° 61 art. II.

Mit de notulen der Ryks Adviseurs blykt

dat

dat de predikant der Ned. Hervormde gemeente
hen nader verzoekt had de herstelling eerst
in 1870 te doen plaats hebben.

Tenzegelyke van de opheffing van dit College
schijnt aan die herstelling geen uitvoering
gegeven te zyn.

Ik ben inkrispken bereid daartoe alomg
het noodige te verrichten, zoudat er polys op
gesteld moet worden dat dere noor onze
Kunstgeschiedenis belangrijke muurschild-
dering als een gedenkteekens der oudheid
beschouden blyvet.

Ik heb mitsdien de eer U zik te noodigen van
een en onder mededaeling te doen aan Heeren
Kerkvoogden en Uw invloed aan tewenden
om hen te bewegen af te zien van het betrou-
wenswaardig besluit tot vernieling van
het aloude kunstwerk.

Ik vlei my dat de verlichte denkbeelden,
welke zik het adres van 1874 blyken, ook nu
kullen regereeren en merk hierby nog aan,
dat naar de ingevamenheid van Stimmigen
tegen het behoud der muurschildering geen
grond kan bestaan, zwanneer het kunst-
werk door een gordyn wordt bedekt, zoudat
in soortgelyke omstandigheden ook in
andere kerken geschiedt.

Het

Ap. 23

Het wat my aangevaan is, kan het zyn
spedig des. veldlag liuet bemociing, te
vermenen.

De Minister van
Binnenlandseke Zaken,
Heer dekk

De beeldbeschrijving en beeldinterpretatie van de muurschilderingen van de Sint Nicolaaskerk te Tienhoven

Voor de moderne toeschouwer is het vaak moeilijk de werkelijke betekenis te achterhalen van een kunstwerk uit lang vervlogen tijden. In dit artikel zullen wij trachten antwoorden te vinden op vragen zoals: Wat stelde het precies voor? Wat was de functie van deze afbeeldingen van het Laatste Oordeel?

Er zijn twee beschrijvingen van de muurschilderingen in de kerk van Tienhoven van personen die ze daadwerkelijk gezien hebben. De heer Martin, Rijks Adviseur voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst in 1876 en een Schoonhovense journalist in 1951. Daarnaast is er nog de beschrijving van de calque's van Monumentenzorg door G.J.Hoogewerff in zijn boek *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*.

Er zijn zeven van deze calque's in het bezit van Monumentenzorg. Met behulp van de foto's van deze calques is er een computerassemblage gemaakt, die hieronder is weergegeven.

De heer Martin⁹ rapporteerde aan de directie van de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst: *”Wat nu de muurschilderingen zelve aangaat, zoo ziet men daar, in zeer eenvoudige omtrekschildering, eene luimige voorstelling der helsche straf ter aanschouwing gegeven. Een groot, in het midden opvlammend vuur, waarboven een aantal verdoemden in een ketel zijn voorgesteld, wordt door duivels angeblazen en opgestookt. Eene afschuwelijke duivelsfiguur met olifantskop roert den inhoud van den ketel om, een ander geholpen door een klein duiveltje, slingert een verdoemde bij de beenen aangegrepen, naar de ketel. In de ketel vormt eene koningin, herkenbaar aan het gekroonde hoofd, de voornaamste figuur. Een andere helsche geest, ter linkerzijde, sleept in een draagdoek, op den rug geplaatst en van voren met de tanden bijeengehouden, verdoemde mede, welke hij met de rechterhand het vuur aanwijst. Achter hem is nog een monster ter halve zichtbaar, dat de inhoud van den zak met eene sterke vork bedreigt. Eene reusachtige pad grijnst vlak boven het hoofd van de zakdrager. Aan de rechterzijde in den hoek ziet men nog verschillende overblijfselen van figuren, maar daaromtrent laat zich tot nog toe niets bepaalds zeggen.”*

In deze beschrijving wordt gewag gemaakt van het feit, dat een groot opvlammend vuur wordt angeblazen en opgestookt door duivels. Deze duivels staan echter niet op de bovenstaande

computerassemblage. Onder de rechtersvoet van de grote duivel, rechts van de kookpot, zijn nog twee (duivels-?)oren te zien. Ook vermeldt de heer Martin, dat een reusachtige pad grijnst vlak boven het hoofd van de zakdrager. De kop van de pad is niet op de calque terecht gekomen.

In een artikel in de Schoonhovense Courant van 12 september 1951 wordt geschreven: *”De eeuwenoude kleuren hebben sterk geleden, doch de voorstelling moet, geheel blootgelegd, wel sterk aangrijpend zijn. Voorzover thans te zien is, beeldt die de menselijke weg uit tussen hemel en hellevuur. Op het ogenblik zijn zichtbaar enige onderwereldmonsters die een echtpaar, rijdend op een ezel bedreigen.”*

In deze beschrijving vallen twee zaken op, de journalist spreekt over kleuren. De heer Martin heeft het over een eenvoudige omtrekschildering. Normaal gesproken zijn deze omtrekschilderingen in één kleur en dan meestal ook nog in het zwart. Maar nog opmerkelijker is de opmerking, dat enige onderwereldmonsters een echtpaar, rijdend op een ezel, bedreigen. Op de computerassemblage is géén echtpaar op een ezel aanwezig.

G. J. Hoogewerff² heeft de muurschilderingen nooit gezien, maar wel de calque's van Monumentenzorg. Hij schrijft hierover: *”De kerk te Tienhoven (gem. Ameide) bestaat slechts uit één beuk in het begin der vijftiende eeuw opgetrokken. Hier werd tegen een der muren (tusschen 1870 en '75) het onderste deel van een groote schildering, het Laatste Oordeel voorstellende, teruggevonden. Men onderscheidde duidelijk de folteringen der verdoemden, die door twee monsterachtige duivels in een grooten pekketel werden gekookt. Rechts staat Beëlzebul met een viertal van zijn trawanten en geeft aanwijzingen. Een ziel tracht schreeuwende uit den helschen ketel te ontsnappen. Ook deze schildering werd lang geleden reeds weer overgewit, maar tenminste niet voordat er op zeven groote vellen papier een calque van was gemaakt. Deze calque berust op het Rijksbureau voor Monumentenzorg en daaraan is onze afbeelding ontleend. Een dateering op het uiterste einde der vijftiende eeuw schijnt voor deze schildering wegens de deels caricaturale inkleeding, de meest aannemelijke.”*

Volgens Hoogewerff staat rechts Beëlzebul³ met een viertal van zijn trawanten en geeft aanwijzingen. Op de muurschilderingassemblage vinden wij géén Beëlzebul noch zijn vier trawanten.

In elke van de drie beschrijvingen worden gedeeltes van de muurschildering besproken, die de andere twee auteurs om wat voor reden niet gezien hebben. Het meest frappante is de constatering van G.J.Hoogewerff, die Beëlzebul en vier andere duivels ziet op de calque's van Monumentenzorg. Deze voorstelling staat echter niet op foto's van de calque's van Monumentenzorg, die voor de computerassemblage zijn gebruikt. Dit verdient nader onderzoek en dat zullen wij de komende tijd uitvoeren. Wij houden U op de hoogte.

Waarom schilderde men het Laatste Oordeel op de kerkmuur?

De belangrijkste taak van de kerk in de middeleeuwen was de gelovigen voor te bereiden op het einde der tijden. In de 15de eeuw was de gangbare mening dat de voorspellingen, zoals die beschreven zijn in de Apocalyps, binnen afzienbare tijd werkelijkheid zouden worden.

Omdat de meeste gelovigen in de Middeleeuwen niet konden lezen of schrijven, waren er twee methodes om de boodschap van het geloof over te brengen.

In de eerste plaats door preken en wel zodanig, dat de kerkgangers wekelijks te horen kregen wat ze doen en laten moesten om hun plek in de hemel te verdienen. De kerk waarschuwde zondaars en afvalligen voor de vreselijke straffen, die hun ten deel zouden vallen als zij zich niet zouden bekeren. Rumoldus Backx⁴ illustreert dit door middel van een eenvoudige vergelijking:

"Hoe kleyn een pyn ook is, die valt swaer, schynt groot en onverdraeghelijck, als wat langh duert. Selsf gemakelijck liggen op een saecht plymen bedde, schynt een torment te zyn, als het te langh duert, en men niet somtyts en magh opstaen oft verbed worden. Wat sal't dan zyn, niet op een saecht plymen bedde, maer in een scherp-brandende vier te liggen: niet voor eenen tydt: maer voor een Eeuwigheyt."

Krasse taal werd niet geschuwd. Bijvoorbeeld, een vaak geciteerde uitspraak van Augustinus⁵ was, dat het aardse vuur slechts 'geschilderd' was in vergelijking met het hellevuur: *"En wat is doch all' het vier, dat hier op d'Aerde is, oft oyt geweest is, vergeleken by het vier, dat in de Helle brand, en eeuwigh sal branden? Ikke soude te luttel seggen, dat het minder is als een alder-kleynste Bêecksken vergeleken by de volle bracke Zee. De Vaders en Leeraeren derven seggen, dat all'het vier, dat wy hier sien oft voelen, is gelijk een geschildert vier."*

In de tweede plaats door afbeeldingen in de vorm van beeldhouwwerk, schilderijen of houtsneden.

Huizinga⁶ zegt hierover in zijn *Herfsttij der Middeleeuwen*:

"Geen tijd heeft de doodsgedachte met zoveel nadruk voortdurend aan allen opgedrongen als de vijftiende eeuw. Zonder ophouden klinkt door het leven de roep van het memento mori. In zijn Levensrichtsnoer voor de edelman vermaant Dionysius de Kartuizer: 'En wanneer hij zich te bed legt, bedenke hij, dat, gelijk hij nu zichzelf neerlegt in bed, spoedig zo zijn lichaam door anderen in het graf zal worden gelegd.' Het geloof had ook vroeger de bestendige gedachte aan de dood met ernst ingeprent, doch de vrome traktaten der eerdere Middeleeuwen bereikte enkel hen, die toch reeds van de wereld gescheiden waren. Eerst sedert, door de opkomst der bedelorden, de volksprediking groot was geworden, zwol die vermaning aan tot een dreigend koor, dat met fugatische hevigheid door de wereld klonk. Tegen het laatst der Middeleeuwen voegde zich bij het woord van de prediker een nieuwe vorm van afbeelding. De houtsnee vond haar weg naar alle kringen. Deze beide massale uitdrukkingsmiddelen, de preek en de prent, konden de doodsgedachte slechts weergeven in een zeer eenvoudige, directe en levendige voorstelling, scherp en fel. Alles wat de kloosterling van vroegere tijden over de dood gemediteerd had, verdichtte zich nu tot een uiterst primitief, populair en lapidair doodsbeld, en in die gedaante wordt in woord en figuur de gedachte aan de menigte voorgehouden."

Europese voorstellingen van het Laatste Oordeel.

Overall in Europa zijn in de beeldende kunst met voorstellingen van het Laatste Oordeel te vinden. Vaak staat de 'kookpot'-motief centraal.

In de Sint Jansbasiliek in 's-Hertogenbosch is in een van de boven-wangen van de koorbanken⁷ een gruwelijk tafereel gesneden van verdoemden, die gezamenlijk in een grote ketel, op het vuur, worden gemarteld, terwijl duivels andere ongelukkigen aanvoeren. Rechts

wordt een naakte vrouw, die nog smekend omhoog lijkt te kijken, op de schouders van een duivel omlaag gevoerd.⁸

Op de kathedraal van Tudela in Spanje zijn zelfs twee kookpotten aanwezig.

De onderstaande foto laat de kookpot scène op de kathedraal van Bourges in Frankrijk zien.

In de volgende Nederlandse kerken⁹ zijn muurschilderingen met voorstellingen van het Laatste Oordeel aangetroffen: Aalten, Buurmalsen, Poortugaal, Lochem, Winterswijk, Bathmen, Beekbergen, Echteld, Noordbroek, Delden, Zutphen, Elburg, Zaltbommel, Groningen, Loppersum, Middelstum, Uithuizen, Westeremden, 't Zandt, Limbricht, Hoensbroek¹⁰, Roermond en Usquert.

De beeldinterpretatie van de muurschilderingen

De Tienhovense muurschilderingen zijn een prachtig voorbeeld van het gebruik door de kerk om door middel van afschrikwekkende afbeeldingen te proberen de gelovigen op het rechte pad te houden. Deze voorstellingen sluiten naadloos aan op de vermanende woorden van Rumoldus Bakx en de Kerkvader Augustinus van Hippo. Op de Tienhovense muurschildering is het Oordeel geveld en worden wij deelgenoot gemaakt van datgene wat ons te wachten staat als wij niet tot de uitverkorenen¹¹ behoren.

De voorstelling op de muurschildering roept onmiddellijk associaties op met het werk van Hiëronymus Bosch (ca.1450-1516). Hij gebruikt duivels met koppen van vogels en dieren en de duivels in de Tienhovense kerk hebben een olifantskop¹², de kop van een leeuw? (de duivel die helemaal links is afgebeeld) en de duivel met de zak met verdoemden op de rug, lijkt op een mens met ezelsoren. In het werk van de beroemde Brabantse meester wemelt het van padden, in de afbeelding in de Sint Nicolaaskerk is een gedeelte van een pad te zien. De thema's die in het werk van Bosch steeds weer terugkomen, zijn ook gebruikt op de westmuur van de kerk in Tienhoven. G.J.Hoogewerff dateerde de muurschilderingen tegen het uiterste einde van de vijftiende eeuw, laten wij zeggen rond 1490. Hiëronymus Bosch werd rond 1450 geboren. Hij leefde dus in de zelfde tijd dat het Laatste Oordeel werd geschilderd. Heeft hij de Tienhovense muurschilderingen gemaakt?

Bosch heeft slechts éénmaal in zijn werk het hoofdonderwerp van de Tienhovense voorstelling gebruikt: de kookpot. Op het paneel *De Zeven Hoofdzonden en de Vier Uitersten* dat in het Prado te Madrid hangt, is linksonderin de hel afgebeeld. Dit tafelblad was eigendom van Filips II, die het in zijn slaapkamer in het Escorial had hangen.

Walter Bosing¹³ zegt over dit schilderij: *"De cirkelvormige compositie van de Zeven Hoofdzonden berust op een traditioneel schema. Veel deskundigen vermoeden dat deze cirkelvormige ordening te maken heeft met het over de hele wereld verbreid zijn van de zonde. Bosch verrijkt dit motief door de cirkelvorm om te vormen tot het Alziend Oog, waarin alles weerspiegeld wordt.*

Dat zij God hebben verlaten, alle reden hebben om zijn blik te vrezen, wordt bevestigd door de banderollen die boven en onder de cirkel te zien zijn. Op de bovenste staat: 'Want het is een volk zonder begrip en alle inzicht ontbreekt hun. Waren zij wijs, zij zouden het vatten en acht slaan op wat nog komen gaat. 'Op de onderste band staat: 'Ik wil mijn aangezicht verbergen zien wat hun einde wezen zal.' (Deuternomium 32:28/29, 20)

Wat het einde zal zijn, is afgebeeld op de hoeken van het schilderij. Hier ziet men op vier kleinere cirkelvormige schilderijen de Dood, het Laatste Oordeel, de Hemel en de Hel: de vier uiterste consequenties waarmee de mens uiteindelijk te maken heeft, zoals Bosch en zijn tijdgenoten dachten."

Het is eigenlijk verwonderlijk dat Bosch de kookpot niet vaker schilderde, omdat dit thema bij uitstek in de middeleeuwen werd gebruikt om de zondige mensheid te waarschuwen welk lot

hen te wachten stond in het hiernamaals. Vele schilderijen van Bosch brengen wel andere kwellingen die de verdoemden moeten ondergaan in beeld, zoals het drieluik van het *Laatste Oordeel* in Wenen. Daar wordt nog een zondaar gebakken in een braadpan, maar op de *Visioenen uit het Hiernamaals* in Venetië is geen kookpot meer te bekennen en het rechterpaneel van *De Hooiwagen*, *De helse Bouwsels* heeft er ook geen. Het rechterpaneel van *De tuin der Lusten*, *De muzikale Hel* bevat geen afbeelding van verdoemden die gekookt worden. Ten slotte bevat *Het Laatste Oordeel* in München ook geen afbeelding van een kookpot met verdoemden.

Karel Braun¹⁴ schrijft in zijn boek *Het complete werk van Jeroen Bosch* over de hel op het bovenstaande tafelblad: "Alleen in 'De Hel'- linksonder, de eerste van een lange reeks afbeeldingen die Bosch van de Hel gemaakt heeft- wordt de compositie wat levendiger. Verschillende, boven elkaar liggende vlakken lopen ten slotte uit in de sinistere gloed van het vuur op de achtergrond. Op iedere hoofdzonde, die met hun Latijnse benaming staan aangeduid van links boven: 'luxuria'= onkuisheid, 'gula'= vraatzucht, 'intuitie'= nijd, 'acedia'= luiheid, 'ira'= toorn, 'superbia'= ijdelheid en 'avaritia'= gierigheid, volgt de straf die daar volgens bepaalde apocalyptische opvattingen bij hoort. De hebzuchtigen worden in een grote ketel gekookt; de toornigen worden met een zwaard doorboord; de gulzigen krijgt padden en slangen te eten; de hovaardigen moeten zich zelf bekijken in de spiegel van de Duivel, terwijl het bed van de wellustigen door monsters belaagd wordt; de afgunstige wordt door honden verscheurd en de lulak wordt afgeranseld."

De cirkelvormige afbeelding van de hel (linksonderaan) laten we op de deze bladzijde uitvergroot nogmaals zien, omdat we het paddenthema ook terugvinden op de muurschilderingen in de Sint Nicolaaskerk.

Hier ziet U dat een pad het schaamdeel van een naakte vrouw bedekt. Op de kookpotscène op de kathedraal van Bourges kwam één pad uit de mond van de man en een tweede ging naar een vrouw, die al op een zacht vuurtje stond te sudderen in de kookpot.

Dr. D. Bax¹⁵ zegt over de pad:

“In Bosch’ werk komt de pad veelvuldig voor. Het heeft geen zin hier alle gevallen op te noemen, daar deze voorstelling steeds gemakkelijk te verklaren valt uit de ongunstige betekenis van het dier in de middeleeuwen, waarvan thans een aantal voorbeelden ter sprake komen.

De pad, de duivel en de hekserij zijn in onze huidige folklore ten nauwste aan elkaar verwant. Reeds in de middeleeuwen was dit zo. Toen veranderden heksen zich graag in padden. In de bul van Paus Gregorius IX (1233) zijn ze symbolen van de duivel en de toverkunst. Nog in

1610 zag een Franse heksenmeester in het linkeroog van een meisje het signum diabolicum. Het was een wolkje, dat leek op de poot van een pad. Het meisje bekende, dat de duivel dat teken met zijn hoorn in het oog had gedrukt.

Satan nam zelf graag de gedaante van een pad aan. Volgens het Vaderboek verscheen hij aan Antonius in de gedaante van een pad met het hoofd van een mens, en in het visioen dat de 27-jarige non Jacomijne Costers in 1489 zou gekregen hebben, kwam de duivel tot haar als 'een vreeselijke padde, grooter dan eenige catte wesen mach, welcke wt haer oogen schoet vierighe geschutten als groote lange pijlen. In de hel kellen padden de zondaren, en zij worden daar als spijs aan verdoemde gegeven.'

Misschien bracht men de pad met de duivel in verband, omdat men geloofde, dat zij een giftig dier was. Nog zegt men in Vlaanderen, dat zij venijn spuwt."

Ondanks de thematische en tijdsovereenkomst tussen Hiëronymus Bosch en de schilderijen op de westelijke kerkmuur in Tienhoven geloof ik niet dat Bosch de schilder is geweest. Daarvoor zijn de muurschilderingen te primitief uitgevoerd. Omdat het hier om een eenvoudige omtrekschildering handelt, vermoed ik dat een laat middeleeuwse houtsnede als voorbeeld is gebruikt.

¹ Dr. A. Jacobs, Senior onderzoeker van de Leerstoelgroep Kerkgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, schrijft in zijn artikel 'De begaafde colorist uit het Rijnland' dat de Duitse kerkschilder August Martin tussen 1873 en 1887 werkzaam was in Roermond. In eerste instantie was hij verbonden aan het befaamde atelier van Cuypers en Stolzenberg.

Pierre Cuypers was de beroemde architect van o.a het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. Cuypers'zwager Jhr. Mr. Victor de Stuers werd in maart 1874 secretaris van de Commissie van Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst en in 1875 referendaris van de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Toen de brief van 12 september 1876 van B&W van Tienhoven op het Ministerie van Binnenlandse Zaken binnen kwam moet er overleg zijn geweest tussen Cuypers en zijn zwager Jhr. Mr. De Stuers.

Cuypers wist dat Martin een kenner was van de middeleeuwse kunst en speciaal van de Duitse primitieve schilderkunst en moet de heer Martin hebben aanbevolen.

Franz August Conrad Martin werd op 2 november 1837 geboren in Gross-Umstadt en stierf op 22 maart 1901 in Kiedrich.

Het artikel van Dr. Jacobs verscheen in de Maasgouw. Tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde, jaargang 121 (2002) nr. 1.

² G. J. Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*, 's-Gravenhage, 1937, deel 2, pp. 87 en 88.

³ Beëlzebul is een van de namen van de Satan, de heer van de demonen. (Matteus 12 vers 24 en 27; Marcus 3 vers 22; Lucas 11 vers 15 en 18; Johannes 13 vers 26 en 27). In het Semitische taalgebruik wordt Beëlzebul ook wel omschreven als 'de heer des huizes'. (Zie Matteus 10 vers 25b)

⁴ Rumoldus Backx, plebaan en kanunnik aan het Antwerps kathedraal kapittel. Dit citaat komt uit het boek *Hemel, Hel en Vagevuur-Preken over het hiernamaals*. G. van den Bosch, Leuven, 1991.

⁵ Augustinus van Hippo. De beroemdste en invloedrijkste theoloog van de Kerk, bisschop van Hippo in Noord-Afrika en een van de vier Latijnse kerkvaders.

⁶ J. Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen*, Groningen 1984, zestiende druk.

⁷ Foto genomen door Joost Groenendijk.

⁸ Jhr. Dr. J. s. Witsen Elias, *Koorbanken, Koorhekken en Kansels*, Amsterdam, 1946.

⁹ P. le Blanc, *Het Laatste Oordeel te Roermond* Opstellen over iconografische aspecten van het Nederlands kerkelijk Kunstbezit. Uitgave SKKN.

¹⁰ Met dank aan Dr. A. Jacobs, die op de Laatste Oordelen wees in de Sint Janskerk te Hoensbroek en de Sint Salviuskerk te Limbricht.

¹¹ Dr. A. Jacobs maakte in een brief van 22 augustus 2004 aan de auteur, de volgende opmerking over de verdoemden: *”Op de afgebeelde computerreconstructie ontwaar ik in de rechterhoek een figuur die een weegschaal vasthoudt. Als dit instrument inderdaad een weegschaal is, dan staat daar de zielenwegende aartsengel Michael. De te licht bevonden zielen worden naar de hel afgevoerd. De zielenwegende Michael komt bij Laatste Oordeel scènes dikwijls voor.”*

¹² De olifant was in de Nederlanden van de 16de eeuw zowel een zinnebeeld van de domheid als van de kracht. Dr. D. Bax, *Ontcijfering van Jeroen Bosch*, 's-Gravenhage, 1949.

Over de duivel met het olifantshoofd merkt Dr. A. Jacobs op: *”Ik vraag mij af of dit zo geïnterpreteerd moet worden. De olifant was zowel in de Oudheid als in de Middeleeuwen een dier dat bekend stond om zijn wijsheid, kuisheid, kracht en goedaardigheid. Allemaal kwalificaties waarop de gemiddelde duivel geen aanspraak kan maken! Welliswaar lijkt de visage van de bewuste duivel op een olifant, maar de middeleeuwse kunstenaar heeft wellicht enkel een monsterlijk gezicht met een afzichtelijke neus willen maken!”*

¹³ Walter Bosing, *Alle schilderijen van Hiëronymus Bosch*, Keulen, 2001.

¹⁴ Karel Braun, *Het complete werk van Jeroen Bosch*, Rotterdam, 1966.

¹⁵ Dr. D. Bax, *Ontcijfering van Jeroen Bosch*, 's-Gravenhage, 1949.

Algemeen REGLEMENT voor de gemeente Ameide

In eerdere uitgaven van het Verenigingsblad zijn gedeelten opgenomen uit het algemeen reglement voor de gemeente Ameide dat op 5 Mei 1837 is goedgekeurd. Dat ging over de inwoning, huisnummering, broodbakkers, de broodverkopers, de molenaars, voorzorgen tegen brand en brandbestrijding, vee, stieren, kraaijen- en eksternesten en loslopende honden, ganzen en eenden.

Hierna volgt de tekst van de artikelen die gaan over **“reinheid, zindelijkheid, veiligheid, de jaarmarkt, algemene bepalingen en de vastelling van het Reglement”**. Dit is het laatste gedeelte van het Algemeen Reglement voor de gemeente Ameide. In 5 gedeelten is dit Reglement opgenomen in het Verenigingsblad.

Gert Groenendijk

TIENDE HOOFDSTUK

Bepalingen ter bevordering van de reinheid en zindelijkheid, en ter bevordering eener goede passage.

Art. 101.

Over de straten, goten en riöolen, het effenen der stegen, wegen en zandpaden en het opsnoeijen der heggen en boomen langs dezelve, zullen jaarlijks twee schouwen worden gevoerd; de eerste in de maand Meij of Junij en de tweede in de maand October of November, terwijl de grachten, brand- en vaarsloten, alsmede het bezanden der zandpaden, jaarlijks eenmaal zullen worden geschouwen, en wel in de maand October of November, en zulks onverminderd de verdere schouwen die Burgemeester en Assessoren zullen noodig oordeelen daarover te voeren, bij alle welke te voeren schouwen, het in deze gemelde zal moeten hebben de navolgende vereischten, als:

De straten zonder putten of gaten, schoon en afwaterend gemaakt.

De gooten en riöolen, zuiver en schoongemaakt: de riöolen van behoorlijke wijdte en hoogte, behoorlijk afwaterende en evenzeer als de blinden en dekplanken, hecht en sterk; de beide laatst gemelden van de riöolen en gooten afgenomen en daarnevens gelegd.

De stegen, wegen en zandpaden, flauwelijks afwaterende opgemaakt, opgeschuift, geëffend, de laagten en gaten met vaste aarde, of des noodig, met rijs of takken secuur gevuld en opgehaald, wel schoon van gras, ruigt en rouwert ontbloomt, van mest, vuilnis, hout en steen ontruimd en verder al datgeen op- en weggeruimd hetwelk de minste belemmering aan de passage te voet, te paard of met geladen rijtuigen zou kunnen veroorzaken.

De heggen en boomen langs dezelve, wel hoog en zoodanig lijnregt opgesnoeid, dat daardoor op geenerlei wijze verhindering aan de passage worde toegebracht.

Het zandpad langs den Doelakker, van het noorder einde af, tot de sloot van de Liesveldsche Steeg, vierkant opgemaakt, ter breedte van niet minder dan zes palmen, drie duimen en ter hoogte van 1 el, boven des polders zomerpil.

De zandpaden ter volle breedte bezand, ter dikte: het zandpad langs den Doelakker van een palm, vier duimen, en de overige zandpaden van zes duimen, vijf streepen.

De Grachten (de gracht oostwaards de Parimazibaan daaronder begrepen) alsmede de brand en vaarsloten, schoon afgeschoefd en ter behoorlijker diepte uitgehaald en gebaggerd, inzonderheid voor en achter de riöolen of duikers; de vaarsloot, ter diepte van vier palmen, zeven duimen onder des polders zomerpil; de daaruit komende specie weggeruimd of

zoodanig geplaatst dat daardoor geene benadeeling of vervuiling aan eenige wegen of zandpaden worde toegebracht, mogende de vaarsloot aan den Doelakker langs de westzijde niet worden vernaauwd.

Elke overtreding van een of meer bepalingen van dit artikel, mitsgaders elke nalatigheid in het nakomen van dezelve, zal boven en behalve de betaling van twintig centen, ten behoeve van Gemeente Bode voor iedere aanzegging, worden gestraft met eene geldboete van eene gulden, of bij onvermogen met eene gevangenzetting van eenen dag.

Art. 102.

Al wie binnen of onder deze gemeente eenig gestorven vee, krenge of andere stankverwekkende onreinigheden of vuiligheden, langs dijken en wegen, of in het water bij hem in eigendom of gebruik heeft liggen, zal dezelve aanstonds moeten begraven, ten minste zes palmen onder den grond of zullen dezelve op order van den Burgemeester ten kosten van den Eigenaar of bruiker worden begraven.

Art. 103.

Niemand zal ook eenige doode krenge, vuiligheden, asch, vuilnis, steenen of stankverwekkende onreinigheden mogen werpen in de wateren binnen den omtrek dezer gemeente.

Art. 104.

Het is verboden eenige secreten te stellen of te doen ontlasten, langs de publieke wegen, grachten, brand of vaarsloten, dan behoorlijk gedekt, en met toestemming van Burgemeester en Assessoren; of ook eenige gooten tot ontlasting van water of andere vuiligheden voor hunne huizen, schuuren of erven langs de publieke passage te maken, of te onderhouden, anders dan gesloten en met goedkeuring van Burgemeester en Assessoren.

Art. 105.

Het is verboden secreten te ruimen des avonds voor elf uren, en zonder voorafgaand consent van den Burgemeester.

Ook is verboden om de vuiligheid uit de secreten te bergen op de mest of vuilnishoopen in deze gemeente.

Almede is verboden vuilnis te werpen, aan, of op de straten of wegen in deze gemeente, anders dan op de plaatsen door Burgemeester en Assessoren daartoe aantewijzen.

Elke overtreding van een of meer bepalingen van dit of van de drie laatst voorgaande artikelen, zal worden gestraft met eene geldboete van drie gulden, of bij onvermogen met eene gevangenzetting van eenen dag.

ELFDE HOOFDSTUK

Bepalingen ter bevordering der veiligheid, en ter voorkoming van ongelukken.

Art. 106.

Het is verboden, om na zonnen ondergang eenig rijtuig, hetzij fourgon, chais, wagen, kar of ander rijtuig, op, of langs den dijk, in de passage te laten staan of te doen plaatsen, of wel ladders, trappen, hout of andere zaken bij den avond of nacht te laten staan of leggen, ter plaatse waar langs de gemeene passage zoo te voet als met rijtuig loopt.

Ook is verboden bij dag de passage door eenige der voormelde voorwerpen te belemmeren, of te verhinderen, of vuilnis, mest of dergelijke op de dijken of wegen ter neder te leggen.

Art. 107.

Het is verboden paard of paarden op of langs den weg, of aan de gemeene passage voor herbergen of voor particuliere huizen te laten staan, zonder dat hetzelfde paard of paarden behoorlijk worden vastgebonden.

Art. 108.

Het is verboden op of langs de gemelde wegen, binnen den afstand van zes ellen, linnen of kleederen te bleeken, veelmin beddegoed, linnen, kleederen, zeilen, netten, zakken, ledig of gevuld, hoopen steenen of dergelijke voor paarden schrikverwekkende dingen, op of langs de gemelde wegen binnen den bepaalden afstand van zes ellen, of ook op leuning van bruggen of heulen te droogen te hangen of ter neder te stellen.

Art. 109.

Niemand zal mogen schietkloten, dan ten minsten veertig roeden, buiten den bebouwd kring dezer gemeente.

Art. 110.

Het is verboden sneeuwballen te maken of daarmede, als ook met steenen, stukken hout of dergelijke, de voorbijgangers, inwoners, of dezelve eigendommen te werpen.

Art. 111.

Zoodanige huizen of gebouwen, door welkers instorten of omvervallen ongelukken te vreezen zijn, zullen ingevolge de te doene bekeuringen, binnen den daarbij te bepalen tijd, hersteld, of afgebroken moeten worden.

Elke overtreding van een of meer bepalingen van dit Hoofdstuk, zal boven de dadelijke amotie worden gestraft met eene geldboete van zeven gulden, of bij onvermogen met eene gevangenzetting van eenen dag.

TWAALFDE HOOFDSTUK

Bepalingen betrekkelijk de jaarmarkt.

Art. 112.

Den dam en het plein noordwaarts het Raadhuis, blijft uitsluitend bestemd tot de plaatsing van kramen, stallen, tafels, kisten, tenten en dergelijke, gedurende de jaarmarkt binnen deze gemeente, invallende den tweeden Donderdag der maand October, en ingeval den dam en het plein niet toereikend mogt zijn, om al de kramen, stallen, tafels, kisten, tenten en dergelijke te bevatten, zullen die meerdere worden gesteld ter plaatse door Burgemeester en Assessoren aan te wijzen.

Art. 113.

De jaarmarkt zal gehouden worden van des morgens vroeg van den tweeden Donderdag der maand October tot Woensdag avond daaraanvolgende.

Art. 114.

Tot het plaatsen der paarden, worden de navolgende straten en wegen aangewezen, te weten:

De voorstraat, de nieuw of pompstraat, de peperstraat, benedendams, de oost- en westzijde van de princegracht en de molenstraat, en des noodig ook de weg van het zuider einde van voormelde nieuw- of pompstraat tot den achterweg.

Art. 115.

De kramen, stallen, tafels, kisten, tenten en dergelijke, zullen in dezer voege worden gerangschikt:

Eerst de kramen en daarna de stallen.

De koekkramen zullen altijd op de zuidersche einden van iedere rei worden geplaatst, zoo na mogelijk op iedere rei een gelijk getal.

De galanterie-, hoeden- en andere kramen zullen, zoo na mogelijk, ten gelijken getale op iedere rei, aan de koekkramen moeten aansluiten.

De stallen zullen aan de laatstbedoelde kramen moeten aansluiten.

De kramers, die hunne waren op tafels, kisten of kruiwagens uitstallen, gelijk mede de eigenaars der tenten en zoogenaamde mallemolens zullen zich moeten vergenoegen met de standplaats, die Burgemeester en Assessoren hun zullen aanwijzen.

De uitstallingen van paardetuigen zullen worden geplaatst in de bij art. 114 genoemde straten en wegen, benevens ook in de Fransche straat.

Art. 116.

Men zal met nommer een moeten beginnen op het zuider einde van den dam, in eene van voren naar het oosten gekeerde rei, noordwaarts voortlopende tot aan het Raadhuis; en

De tweede rei zal ruggelings aan de eerste moeten gesloten worden, en van voren naar het westen gekeerd, mede van het zuider einde noordwaarts moeten voortgaan.

Burgemeester en Assessoren zullen bevoegd zijn, om nommer een van de ooster- en nommer een van de wester rei te plaatsen in eene van voren naar het zuiden gekeerde rei, mits de ooster- en westerrei daaraan doende sluiten.

Art. 117.

Tusschen de huizen aan het zuider einde van den dam staande, en de uitstekken of luifels der kramen, zal zes ellen en zes palmen ruimte moeten overblijven.

Art. 118.

De volgorde der standplaatsen van de kramen en stallen zal door het lot worden bepaald, met inachtneming van den rang in het voorgaande 115^e artikel aan de koekkramen boven de galanterie-, hoeden- en andere kramen en van deze boven de stallen toegewezen.

Tot dat einde zullen de kramers des Dingsdag middags ten twaalf uren, den tweeden Donderdag der maand October onmiddelijk voorafgaande, om de standplaatsen voor hunne kramen en stallen op het Raadhuis moeten loten, ten overstaan van Burgemeester en Assessoren, en ingevolge aanwijzing van het lot, hunne kramen en stallen moeten opslaan.

Wie bij deze verloting niet tegenwoordig is zal zich moeten vergenoegen, met zoodanige plaats als hem zal worden aangewezen.

Art. 119.

De kramers zullen ten behoeve dezer gemeente, voor de geheele marktweek, aan den gemeente Bode, of ander plaatselijk beambte, daartoe door Burgemeester en Assessoren gekwalificeerd, moeten betalen:

Voor iedere koekkraam.	<i>f</i> 3,00
Voor iedere wafel- of poffertjes kraam	<i>f</i> 3,00
Voor iedere galanterie kraam 1 ^e klasse	<i>f</i> 3,00
Voor iedere galanterie kraam 2 ^e klasse	<i>f</i> 1,50
Voor iedere hoedenkraam	<i>f</i> 1,50
Voor iedere overdekte stal	<i>f</i> 1,00
Voor iedere onoverdekte stal	<i>f</i> 0,50
Voor iedere koekkist	<i>f</i> 0,50
Voor iedere uitstallinge van paardetuigen	<i>f</i> 0,60
Voor iedere zoogenaamde mallemolen	<i>f</i> 3,00
Voor iedere tent	<i>f</i> 1,50
Voor iedere kijkkastje	<i>f</i> 0,25

Van de vertooningen of openbare vermakelijkheden, niet in tenten, maar in bijzondere huizen, schuren of stallen vertoond wordende, en waarvan aankondiging geschiedt door buiten de deur geplaatste borden of schilderijen of wel door schriftelijke of mondelinge bekendmakingen

f 1,00

Alle verschillen over de toepassing der klassen in dit artikel voorkomende, zullen door Burgemeester en Assessoren worden beslist.

Boven het marktgeld in dit artikel bepaald, zal door de kramers niets meer verschuldigd zijn, ter zake van de plaats welke zij bezetten met hunne kramen of stallen, noch ook wegens bescherming hun door de politie als anderzints verleend.

Art. 120.

Aan den Gemeente-Bode of ander daartoe door Burgemeester en Assessoren gekwalificeerd persoon, zal voor zijne werkzaamheden bij gelegenheid der jaarmarkt, boven en behalve zijne jaarwedde worden betaald, zes gulden, zonder dat hij deswegens iets anders of meerder zal kunnen vorderen.

Art. 121.

Buiten de plaatsen in het voorgaande 112^e en 114^e artikel aangewezen, of ingevolge het eerst gemelde artikel nader aan te wijzen, zullen nergens kramen, stallen, tafels, kisten, tenten en dergelijke op de openbare straten of wegen, of op de stoepen, pleinen of erven der huizen en gebouwen mogen worden opgeslagen, om het even of dezelve al of niet overdekt zijn.

Art. 122.

Burgemeester en Assessoren zullen niemand tot de loting in het voorgaande 118^e artikel voorgeschreven, mogen toelaten, ten zij hun vooraf is gebleken, dat de kramers van behoorlijk patent zijn voorzien.

Art. 123.

Aan rijfelaars, dobbel- en ander hazardspelhouders, horoskooptrekkers, waarzeggers en dergelijken, zullen zij nergens eene standplaats mogen toestaan, als wordende de uitoefening dezer spelen en bedrijven binnen deze gemeente bij deze ten stelligste verboden.

Alleen is hiervan uitgezonderd het verloten van zoete koek en andere geringe zaken in de marktweek bij het voorgaande 113^e artikel aangewezen.

Art. 124.

Elke overtreding of nalatigheid in de naarkoming van een of meer bepalingen van dit Hoofdstuk zal worden gestraft met eene geldboete van drie tot zeven gulden of bij volstrekt onvermogen met eene gevangenzetting van eenen dag.

Art. 125.

De Gemeente-Bode of ander plaatselijk beambte, zal van elke bij hem bekend geworden overtreding of nalatigheid proces-verbaal opmaken; en aan den Burgemeester ter hand stellen, die daarmede zal handelen zoo als bevonden zal worden te behooren.

ALGEMENE BEPALINGEN

Art. 126.

Al hetgeen bij de gevoerde schouwen en opnemingen, of ten gevolge der gedane aanzeggingen niet overeenkomstig de bepalingen in dit Reglement vervat, of wel strijdig met dezelve mogt gevonden, en bij de daarover te voerene herschouw niet in de vereischte orde mogt zijn gemaakt, zal deswegens boven de boete der eerste schouw, nog eene gelijke boete der herschouw worden verbeurd, terwijl hetzelfde daarna zoo spoedig mogelijk, ten kosten der nalatigen of gebrekgigen publiek of uit de hand zal worden besteed, om naar de voorschriften, in dit Reglement vervat, te worden afgebroken, veranderd, verbeterd of vernieuwd, of in daggelden worden gemaakt.

Art. 127.

Aan Burgemeester en Assessoren wordt bij dezen de bevoegdheid toegekend, om zich, bij het voeren der schouwen, zoodanige plaatselijke beambten tot derzelver hulpe toe te voegen als zij zullen goedvinden.

Art. 128.

Aan alle plaatselijke Ambtenaren wordt bij dezen het regt toegekend, tot het doen van alle bekeuringen opzigtelijk de in dit Reglement voorkomende overtredingen.

Art. 129.

De overtredingen in dit Reglement vervat, waartegen geene speciale boeten zijn bepaald, zullen worden gestraft met de boeten van drie gulden.

Art. 130.

Ouders en voogden zullen ten aanzien der geldboete aansprakelijk zijn voor hunne minderjarige kinderen en pupillen.

Art. 131.

De geldboetens die uit kracht van dit Reglement worden verbeurd, vervallen geheel ten behoeve der Plaatselijke Kas.

De laatste bladzijde van het Reglement is als volgt:

Aldus gearresteerd bij de Gemeente Raad van Ameide, den 15den Maart 1837.

H. VAN DER POEL

Ter ordonnantie van denzelven,

Z. DE KLEYN.

Secret.

Het vorenstaande algemeen Reglement voor de Gemeente AMEIDE, is door Heeren Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland geaprobeerd bij dispositie van den 5den Mei 1837, No. 994/11725, G.S. No. 21.

Lastende en bevelende dienvolgens allen en een iegelijk, om zich overeenkomstig hetzelfde algemeen Reglement te gedragen.

Aldus gearresteerd bij Burgemeester en Assessoren der Gemeente AMEIDE, den 21 Mei 1837, benevens afgekondigd tenzelven dage en aangeplakt den 25 daaraanvolgende.

De Burgemeester voornoemd,

H. VAN DER POEL

Ter ordonnantie van denzelven,

Z. DE KLEYN.

Secret.

Te Gorinchem bij W. van der Wal.

Het HUIS TER MEY, by de Haar.

Stond het huis Ter Mey in Termey?

In de Gemeentegids van Ameide en Tienhoven van mei 1972¹ vinden we een artikel onder de titel: **“Enkele grepen uit de historie”**. In dit artikel is een afbeelding afgedrukt van het Huis Ter Mey. Lezende dit artikel zou de suggestie kunnen worden gewekt dat dit Huis Ter Mey te maken zou hebben met Ameide of Herlaar. Hierna wordt uiteengezet dat dit geenszins het geval is.

¹ Aanwezig in het archief van de gemeente Zederik te Meerkerk

ENKELE GREPEN UIT DE HISTORIE

Het is niet doenlijk om in het bestek van dit boekje de geschiedenis van Ameide en Tienhoven uitputtend te behandelen. Daarvoor is deze geschiedenis te veelomvattend. Getracht zal worden het wel en wee van beide gemeenten in vogelvlucht weer te geven.

De eerste berichten over het bestaan van Ameide en Tienhoven dateren van het jaar 1000. De naam Ameide kwam toen voor op de lijst van Utrechtse leenmannen. Hoewel uit gevonden voorwerpen valt af te leiden, dat de Alblasserwaard reeds tussen 200 voor Chr. en 100 na Chr. bewoond kan zijn geweest, kan toch niet met zekerheid gezegd worden, dat er in die tijd nederzettingen op de plaats van onze gemeenten hebben bestaan.

In het jaar 1266 blijkt Ameide tot de bezittingen van de heren van Herlaer te behoren. Verondersteld wordt dat deze heren het slot Herlaer met Ameide hebben gekocht, omdat hun Brabantse geboortegrond, in verband met het plegen van misdrijven, te warm onder hun voeten werd.

Onder Arnoud van Herlaer (1296) was Ameide al een belangrijke handelsplaats. De heren van Herlaer bleken echter regelmatig een zeer groot gat „in hunnen hand“ te hebben want in 1266 bestond er een geschil met de bisschop van Utrecht over de afdracht van tienden en in 1296 moest warempel Floris V borg staan voor de schulden, die Arnoud bij het te Ameide gevestigde kantoor van geldhandelaren had.

Omstreeks 1300 weet Dirk van Herlaer voor Ameide de stadsrechten te verwerven. Dit was zeer belangrijk voor de bevordering van de handel. Een periode van welvaart brak aan. Stadsrechten, het eigen bestuur en de beschermende wallen en grachten gaven Ameide het karakter van een stad. In het jaar 1527 zijn al deze stedelijke eigenschappen verwoest c.q. te niet gedaan door de Utrechtenaren, die in dat jaar Ameide plunderden.

Het Huis te HERLAER en het Dorp Tienhoven langs de Lek te zien 1750.

Door vererving in de vrouwelijke linie en een daarop volgend huwelijk met de heer Walraven van Brederode komen Herlaer en Ameide aan de Brederodes.

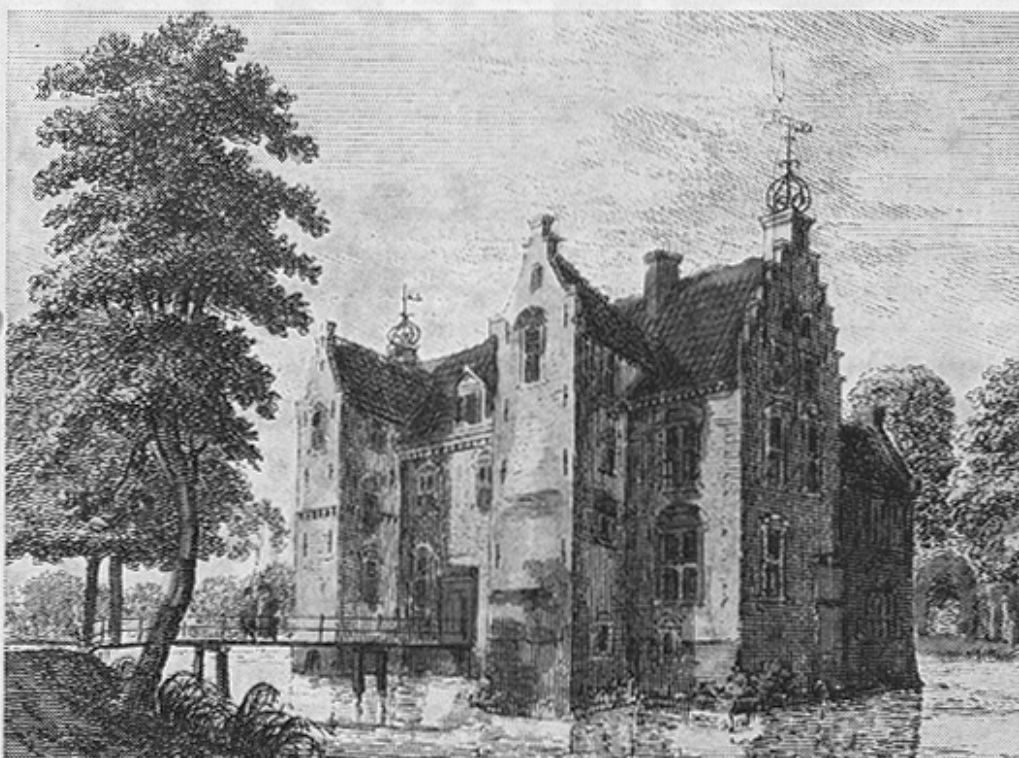
In het jaar 1365 werd begonnen met de bouw van de N.H. kerk te Ameide. Uiteraard was deze kerk toen nog bestemd voor de rooms-katholieke eredienst. Interessant is de vermelding, dat tijdens de bouw (die 6 jaar in beslag nam) is gestaakt. De pastoor echter, verklarende, dat de stakers niet op vergeving van zonden konden rekenen, maakte daar een eind aan.

De kerk te Tienhoven is van oudere datum. Dit bouwwerk stamt uit de 12e eeuw en was opgedragen aan de H. Nicolaas. Het slot Herlaer (lengte 130 m en breedte 85 m) bestond reeds in 1380. Het slot is enkele malen danig gehavend uit de strijd gekomen o.a. in \pm 1400, 1672 en 1813. De beschadigingen van 1813 bleken het genadeschot te zijn. Omstreeks 1875 zijn de ruïnes verwijderd en de grachten gedempt.

Het stadhuis op De Dam te Ameide is in 1644 gebouwd. De „eerste steen“ draagt het opschrift:

„Anno een duysent ses hondert veertich en vier
Heeft Jor Hendirck van Breedr'ode, Drossart alhier
Op den Sevenden April met syn edelen hant
Den eersten steen van dit Stadhuis selver geplant“

Gelukkig heeft dit gebouw niet het lot van het slot Herlaer behoeven te delen. Diverse malen is het van eigenaar verwisseld. Wel heeft het voortbestaan van dit gebouw aan een zijden draad

Het HUIS TER MEY, bij de Haar.

gehangen en wel in 1765. De financiële middelen van Ameide en Tienhoven waren van dien aard, dat van 1755 t/m 1764 van de Staten van Holland een „subsidie“ werd verkregen van 946 guldens, 15 stuivers en 12 penningen per jaar. Op een verzoek om verlenging van dit subsidie beslisten de Staten gunstig, doch onder voorwaarde, dat het stadhuis en de daaronder zijnde waag publiek zouden worden verkocht met toestemming om het desnoods te doen slopen. Deze voorwaarde is echter gelukkig met een korreltje zout genomen.

Ondanks de slechte financiële toestand, welke een gevolg was van de Franse inval in 1672, de regelmatige overstromingen en de runderpest, waren de Ameidenaren het feesten niet verleerd. Blijkens de staat van schulden van omstreeks 1765 moest aan de „brandspuytmaker“ nog worden voldaan f 109,10,-, terwijl voor de leveranties van bier en wijn op het proberen van die brandspuit nog f 27,17,- moest worden betaald.

Het jaar 1672 was ook voor Ameide een rampjaar. Radeloos, reделoos en reddeloos. De Fransen namen zonder veel moeite de schans te Sluis. Na de terugtocht bleken 18 huizen langs de dijk en 45 in het stadje te zijn verwoest. Vele inwoners werden gedood of als gevangene weggevoerd. In 1673 zijn de Fransen ook nog even terug geweest, maar van dit bezoek zijn voor zover bekend geen nadelige gevolgen ondervonden. Ruim een eeuw later waren het wederom de Fransen die in krijgstooi Ameide bezochten. Het zwaartepunt van de strijd lag nu echter om en nabij Gorinchem.

Een vermeldenswaard historisch feit is de instelling van de paardenmarkt. Op 1 maart 1657 werd dit recht door Hendrik van Brederode aan de Stede Ameide geschonken. In het jaar 1864 werden maar liefst 2000 paarden en veulens aangevoerd. Hoewel de aanvoer niet met het vroegere valt te vergelijken blijft de jaarlijkse paardenmarkt toch een evenement met een uniek karakter.

Het eerderegenoemde stadhuis werd tot 1941 als gemeentehuis gebruikt. In dat jaar werd een herenhuis aan de Voorstraat gekocht dat meer ruimte bood. In 1958 werd het stadhuis voor de symbolische som van f 1,- gekocht van de ambachtsheer van Stolk, terwijl reeds in 1961 het gerestaureerde gebouw als vergaderruimte voor de gemeenteraad en als trouwzaal in gebruik kon worden genomen.

Stond Huis ter Mey in Termeij? En zo niet, waar stond het dan wel? De juiste ligging is niet precies bekend, maar hoogstwaarschijnlijk stond het net ten westen van het kasteel De Haar in Haarzuilens in de Provincie Utrecht.

In de *Tegenwoordige Staat, deel XII*, 1772 wordt over het kasteel het volgende gezegd: “Nevens het Huis ter Haar, stondt weleer het Huis ter Mey, insgelijks een oud adelyk gestigt, welke reeds in den jaare 1436 bekend was. Doch het geslacht der Heeren van ter Mey is al overlang uitgestorven, en het Huis zelf, voor eenige jaaren afgebrooken”.²

In de archiefstukken wordt in 1400 gewag gemaakt van een Dirk Bokelz. van de Meye, en aangenomen wordt dat het kasteel ter Mey het stamslot was van dit geslacht. Ter Mey werd voor de eerste keer beleend in 1440, het was een achterleen van kasteel De Haar.

De beroemdste bewoner van het kasteel ter Mey was de zeventiende-eeuwse kunstschilder Jan Baptist Weenix (1621-1662).

De bovenstaande gravure is gebaseerd op een tekening van Jan de Beyer uit 1744 en laat een nog intact kasteel zien, terwijl de *Tegenwoordige Staat*³ vermeldt dat het kasteel enige jaren voor 1772 is afgebroken. Dus tussen 1744 en 1772 moet het kasteel in verval geraakt zijn óf verwoest. Het moet werkelijk met de grond gelijk gemaakt zijn, want er is niets meer van terug te vinden.⁴

Curieus is het feit, dat er ook in Leiderdorp, in de middeleeuwen, een kasteel Ter Mey heeft gestaan. Ook dit kasteel is volledig verwoest.⁵

J. de Beijer; Ameijde, 't Huijs Herlaer, Tienhoven; Ao. 1745

Oproep aan de lezers:

Zoals u ziet en kunt lezen biedt de Gemeentegids van Ameide en Tienhoven (mei 1972) interessante en waardevolle informatie. Deze gids hebben we ingezien op het archief van de gemeente Zederik. Mocht u in het bezit zijn van dergelijke gemeentegidsen, dan zou de Historische Vereniging het bijzonder op prijs indien daarvan kopieën voor de vereniging zouden mogen worden gemaakt. Hiertoe kunt u contact opnemen met de secretaris van de vereniging.

Herman Beckmann

² *Vleuten-De Meern, Geschiedenis en Historische Bebouwing*. Monumenten-Inventarisatie Provincie Utrecht. 1994.

³ Dit was een soort inventarisatie van monumenten in de diverse provincies van ons land. Begin twintigste eeuw werd die opgevolgd door de *Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst*. Utrecht, 1915.

⁴ *Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht*. Zutphen, 2000.

⁵ Web-site Gemeente Leiderdorp.

ZESTIG JAAR TERUG IN TIENHOVEN

Het is dit jaar 60 jaar geleden dat een van de meest heroïsche veldslagen van de Tweede Wereldoorlog heeft plaats gevonden: *Market-Garden*. Vanaf D-day, dat was 6 juni 1944, ging in bezet Nederland het opwindende nieuws van mond tot mond. Stormenderhand joegen de geallieerden door Frankrijk, eensklaps was Parijs gevallen, voorts met horten en stoten – denk maar aan het Ardennenoffensief – raakte de bevriende legermacht aan onze landsgrenzen. De Dolle Dinsdag daagde en gloorde daarmee niet reeds het licht der bevrijding en zou er nu weldra aan alle rampspoed een einde komen?

Dit alles had te maken met het vermetelijke plan dat de Britse opperbevelhebber Montgomery had opgezet. Hij wilde dat zijn Amerikaanse collega Eisenhower vanuit het zuiden naar het Ruhrgebied oprukken, terwijl hij van de noordkant het in de tang zou nemen met het uiteindelijke doel in rap tempo naar Berlijn door te stoten. Met de realisering van deze gewaagde operatie was hij voornemens de Sovjetroepen een paar stappen voor te zijn en was dit gelukt, dan had het naoorlogse Europa er waarschijnlijk anders uitgezien. Wie het aanvankelijk ook te snel, te hoog en te breed gegrepen vond, was de strateeg Eisenhower. Die wilde eerst Antwerpen veroveren om een goede haven te verkrijgen om de bevoorrading van de geallieerde troepen te garanderen. Montgomery daarentegen veronderstelde dat het Duitse leger dermate verzwakt was dat een doorbraak over de grote rivieren alle kans van slagen had. Hiervoor moesten wel drie bruggen genomen worden, resp. over de Maas, de Waal en de Rijn. Pas op het laatste moment gaf Eisenhower zich gewonnen en zijn fiat aan deze stoutmoedige operatie. Te stoutmoedig, wie kent niet de trieste afloop om Arnhem bij verrassing te nemen? Het doel van *Market* bleek net ‘een brug te ver’ te zijn.

De ouderen onder ons zullen zich vast nog herinneren hoe het op zondagmiddag 17 september 1944 tegen melkenstijd begon. Wij keken onze ogen uit toen deze ‘vreemde trekvogels’ kwamen aanrazen, kennelijk de Lekroute aanhoudende. De lucht zag er zwart van en trilde door het gedaver der vrij laag overkomende zwermen transporttoestellen met hun parmantige gliders op sleeptouw, volgeladen met parachutisten, geschut, jeeps, etc.. Vooralsnog wisten wij uiteraard niet waarheen de vlucht van deze luchtvloot voerde.

We waren eveneens onkundig van het feit dat voordien lichte bommenwerpers te zamen met *Typhoon*-jagers van de *Royal Air Forces* o.a. in Arnhem en omgeving gebouwen met raketbommem hadden bestookt, waarin men militairen van de *Wehrmacht* vermoedde. Achteraf vernamen we dat het Oosterbeekse kerkje bijna door bommen was getroffen, terwijl de morgendienst nog gaande was. De predikant moet om de gemoederen wat tot bedaren te brengen de gemeente Gezang 300 hebben laten zingen: ‘*Wat de toekomst brengen moge, mij geleidt des Heren hand*’ en toen dat niet voldoende hielp het eerste en zesde couplet van het Wilhelmus, het verboden Gezang 3001. Dit staat ook vermeld in deel 10a, eerste helft van het Standaardwerk van Dr. L. de Jong (blz. 328).

Dat zowel de genoemde kerk als die in Tienhoven – twee kerkgebouwen die qua bouw en leeftijd eveneens overeenkomsten vertonen – in de volgende weken een rol zouden gaan spelen – die van Tienhoven weliswaar een heel kleine – wisten we uiteraard helemaal niet. Van dat plaatselijke weliswaar minder gewichtige zijn we in feite pas sinds kort op de hoogte gekomen en de Werkgroep 4-mei-Herdenking achtte het haar taak dit niet zonder meer in de archieven ‘bij te zetten’. Ze vond het van zodanige aard, dat in nauwe samenwerking met mevrouw Alice van Bekkum-van ’t Verlaat uit Milsbeek ernaar gestreefd diende te worden

een blijvende herinnering aan te brengen in de vorm van een tekstbord. Dit is inmiddels op dinsdag 14 september 2004 in besloten kring onthuld.

Het bord is aan de zuidzijde van de kerk bij de hoofdingang bevestigd. Het past ons op deze plaats het College van Kerkrentmeesters der Hervormde gemeente Ameide-Tienhoven onze erkentelijkheid te betuigen voor haar loyale samenwerking en tevens het kosters-echtpaar, Herman en Alie Weeda, hartelijk dank te zeggen voor hun goede zorg en medewerking.

Hoe is die verbindingslijn Oosterbeek - Tienhoven nu tot stand gekomen, vraagt u zich misschien af? Wel, vorig jaar bij een bezoek aan de Oosterbeekse kerk ontmoetten we de heer Duinhoven, die een rondleiding zou verzorgen. Die, toen hij vernam dat wij uit Ameide kwamen, verrast opkeek en ons vertelde van die twee verdronkenen, volgens hem de verst afgedrevenen en laatst geborgenen. Hij informeerde naar Tienhoven en of daar een 'Kievitswaard' lag? Daar was hij jaren geleden reeds op zoek geweest om meer van die twee militairen te weten te komen. Zo wist hij ons te vertellen dat zij in Gorkum begraven waren en dat zij bij de oversteek van de Nederrijn in de nacht van 26 september '44 waren omgekomen.

Dit alles had de weetgierigheid der genoemde werkgroep gewekt en via Internet kwamen achter het adres van de heer Richard Heus, de man die veel met de oorlogsgraven in Gorinchem van doen had. Deze hebben we een brief gestuurd, die hij doorgezonden heeft naar bovengenoemde Alice, die eveneens reeds jaren onderzoek deed naar de lotgevallen van deze daar eenzaam begraven liggende Canadese engineer (= geniesoldaat). Harold Cecil Magnusson, slechts 22 jaar geworden. Zij ging namelijk op geregelde tijden naar het graf van haar ouders, die op diezelfde begraafplaats ter aarde waren besteld. Het tweede slachtoffer, Czesjaw Gajewnik, was reeds jaren eerder herbegraven op de Poolse begraafplaats in Oosterbeek.

En zo is er een communicatielijntje tot stand gekomen. Bij stukjes en beetjes was Alice reeds meer aan de weet gekomen over de wijze waarop bijv. Magnusson gesneuveld is. Tevens heeft zij contacten gelegd met de Canadese Ambassade en is het haar verdienste geweest dat twee 'oomzegsters' van deze Harold, namelijk Mary-Ellen Ferguson en Alison Gallagher naar Nederland konden komen om onder meer in Gorinchem een herdenkingsplechtigheid bij te wonen – is op de televisie uitgezonden – en een dag later het bovenvermelde tekstbord te onthullen. Extra triest is dat zij dochters zijn van Harold's tweelingzus Hilda en zij hun oom uiteraard alleen van foto's en verhalen kennen. Wij hebben de plechtige herdenkingsbijeenkomst op de oude begraafplaats te Gorinchem, gehouden op 13 september jl. bijgewoond. Heel indrukwekkend en heel nat. Diep trof ons de zinsnede van een der zussen, die in deze weersomstandigheden een symbool zag: zowel van de stromende regen tijdens de dappere reddingspogingen in die fatale nacht, als van de tranen, die hun moeder gehuild heeft om het verlies van haar lieve broer.

Helaas is van de Poolse paratrooper voorlopig nog minder bekend. Wel kennen we zijn geboortedatum en -plaats, voorts dat hij gediend heeft *with the Polish Forces under British Command from 1 April 1942 to 26 September 1944 and killed in action.*

How is still unknown, to us. Alleen dat hij op die datum dood verklaard is: op 26-jarige leeftijd gesneuveld als een van onze buitenlandse bevrijders! Dat wij niet vergeten... De speurtocht naar het hoe en waar precies deze parachutist is omgekomen wordt voortgezet. Intussen alle lof voor Alice, deze volhardende en onvermoeibare vorser.

Ondertussen werkte zij aanstekelijk en zijn ook wij naarstig op zoek gegaan naar Tienhovenaren die misschien meer wisten van die gruwelijke vondst op de 14de november. Inmiddels weten we bijv. wie deze lichamen naar de wal hebben gesleept en dat zij in het Tienhovense kerkje opgebaard hebben gestaan. Eveneens dat de toenmalige koster, Jan van Straten, gesommeerd werd door een driftige hogere Duitser-met-grote-uniformpet-op om hulp te bieden en die bij het verlaten van Van Stratens woonhuis dwars door de ruit van de binnendeur struinde. Of was het nervositeit hoe deze netelige zaak naar behoren en eervol te beredderen?

Beknopt verslag van het gebeuren op 14 november 1944

Twee jongens waren we van ongeveer elf jaar oud, te weten Adrie van den Berg en Hans van Straten. Daar wij aan de rivier de Lek woonden in het plaatsje Tienhoven bij Ameide hadden we een roeiboot tot onze beschikking. Adrie was namelijk een zoon van Janus van den Berg, die de veerdienst Tienhoven-Jaarsveld onderhield. Hiervoor gebruikte hij voor grotere vrachten de pont en voor kleinere een roeiboot.

In die barre tijd kwamen er geregeld allerlei spullen door de rivier voorbij drijven zoals veel zakken met bloem. Daarin waren de binnenkanten doorgaans nog vrij droog en was de inhoud nog heel geschikt om er in deze tijd van schaarste iets eetbaars van te maken. Toen wij samen die dag weer iets aan zagen komen en dachten dat het zakken meel zouden zijn, waren het tot onze schrik twee naakte lichamen. We wilden, hoe jong we ook waren, onze plichten vervullen om die toch maar naar de kant te krijgen. Dat was op zich niet eenvoudig door de zeer sterke stroming van de rivier. Door een touw om de lichamen aan te brengen en heel hard aan de riemen te gaan trekken hebben we toch kans gezien ze op de wal te krijgen, en wel op de Koekoekswaard. Tot voor kort hebben wij niet geweten wat het waren: Engelsen of Duitsers. Nu pas zijn wij er echt achter gekomen dat het een Canadees en een Pool was. Toen ze op het droge lagen, zullen we wel hulp zijn gaan halen of althans gezegd hebben dat we twee lijken naar de kant hadden gesleept. Daarop zijn er Duitsers gekomen die hier gelegerd

waren, en die hebben de naamplaatjes eraf gehaald en is mijn vader, die koster was van de Tienhovense kerk, ontboden en zijn de drenkelingen naar het portaal van de kerk overgebracht. Daar hebben zij ongeveer twee dagen opgebaard gestaan in lijkkisten die aan de binnenkant met lood beslagen waren. Nu weten we pas dat deze oorlogsslachtoffers naar Gorcum getransporteerd zijn, maar dat zijn wij pas 60 jaar later aan de weet gekomen.

Hans van Straten

Tot slot nog iets over die vreselijke nacht van de 25ste op de 26ste september. We beschikken via Alice over twee stukken waaruit we kunnen putten: ten eerste het *Report of the Evacuation of 1 British Airborne Division from their Bridgehead on the River Neder Rijn at Arnhem*. Dit rapport is opgesteld door Major M.L. Tucker op 30 Sep 44.

En het tweede is een hoofdstuk uit het boekwerk waarin de belevenissen der 23ste Field Company (Chapter XIII: Arnhem) beschreven staan. Dit heeft veel weg van een dagboek, dat begint met de start in Brussel op 16 september '44 en op de 28ste stopt. Als je beide stukken doorgeworsteld hebt, word je stil, meer dan de gebruikelijke paar minuten op 4 mei, heel lang... om te gedenken. Wat een getob hebben die moedige kerels gehad om langs de Betuwse wegen, die daarop van geen kant berekend waren, de rivier te bereiken. Ach, hoe met hun tanks en overige legervoertuigen en ladingen aanvals- en stormboten uiteindelijk bij Driel te belanden en hoe zij i.p.v. hun materieel de rivier over te zetten hun leven moesten gaan wagen *to bring off as many as possible of the survivors of 1 British Airborne Division from their bridgehead*.

De resterende manschappen aldaar hadden zich namelijk verschanst in de perimeter rondom het Oosterbeekse hotel Hartenstein na het verloren gaan van de toegang tot het Drielse veer.

De operatie begon toen het donker inviel en het zicht vanaf de vijandelijke overzijde vervaagde, evenzeer door de regen, die steeds heviger werd, waardoor de bodem van het binnen- en buitendijkse land erg drabbig werd. Om die boten eerst vanuit de boomgaard, waar het geheel enigszins schuil kon gaan onder de bomen, over de winterdijk en de zomerdijk gezeuld te krijgen, ging met bijzonder veel moeite gepaard. Om half tien werd de eerste boot gelanceerd, maar had onderweg al zoveel averij opgelopen dat hij *useless* bleek. Enkele minuten later was het gelukt een tweede in het snel stromende water te 'vloten' met als *crew corporal* Ryan en de *engineers* Magnusson en Roberty. *It is pitch dark and pouring rain and all hell has broken loose*, zowel van eigen artillerie, over de hoofden heen, komend van ver uit de Betuwe als van vijandelijk vuur o.m. vanaf die hoge Westerbouwing. Van die eerste boten is geen enkele teruggekeerd. Eén moet er door een mortiergranaat geraakt zijn, waarschijnlijk is dat die van Ryan geweest. Later is nog gemeld dat er een *direct mortar* explodeerde vlak bij een vaartuig overvol met *Airborne survivors*, waarbij iedereen naar de andere kant van de boot vloog, waardoor deze kapseisde.

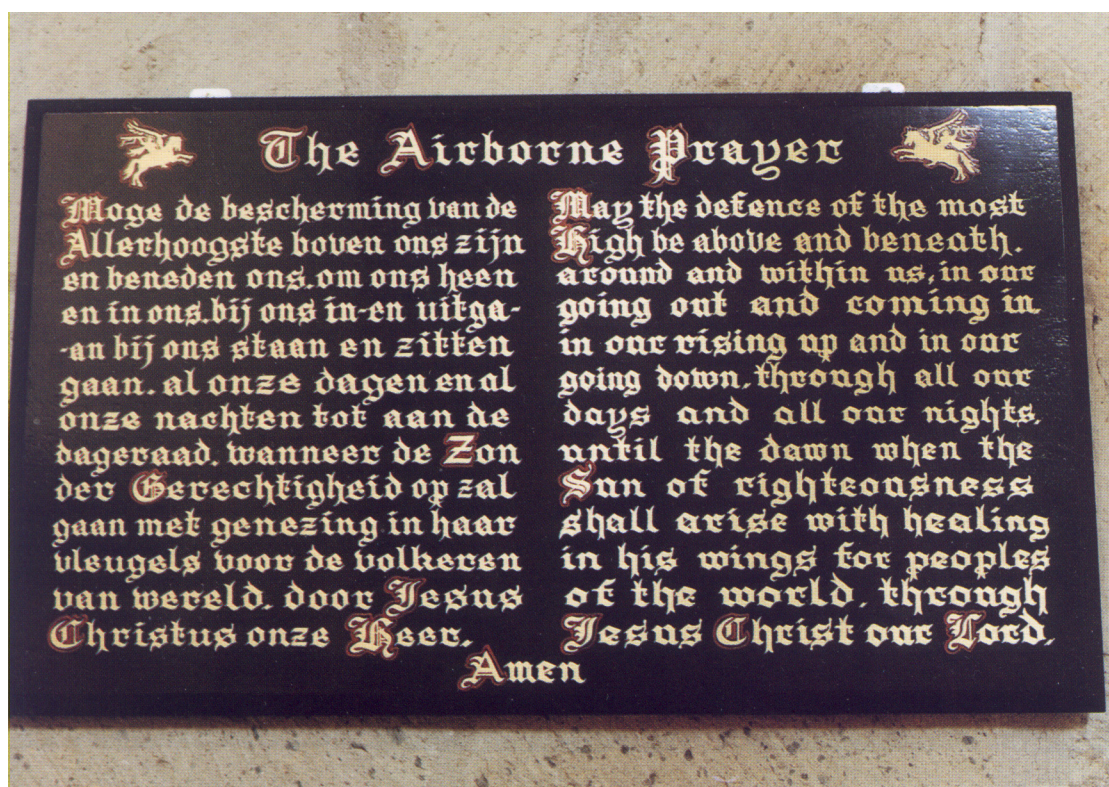
Het werd steeds meer tobben, er was een straffe wind opgestoken, waardoor sommige boten ver uit de koers raakten, andere liepen zulke gaten op, dat ze niet meer *operable* waren, boordmotoren kregen *endless trouble*, weigerden te starten, terwijl telefoon- en radioverbindingen hopeloos haperden.

Bij het aanbreken van de nieuwe dag, omstreeks half vier heeft men de overtochten gestaakt en moest de balans worden opgemaakt zo goed en zo kwaad als het ging. Kwaad: *paper turned to pulp* (=moes) *in the driving rain*, staat zo tekenend in een tussenzinnetje, maar spreekt boekdelen. Ongeveer 2500 overlevenden van het totaal aantal (= 2800) 'bruggenhoofders' waren gered, *by boat* of ook wel zwemmende, onder wie vele gewonden.

Zij verhaalden later over hun barre tocht vanaf hotel Hartenstein, waarbij zij onder het gegier en gefluit van artilleriegranaten en in het pikkedonker slechts moeizaam vorderden vanwege de wirwar aan takken, gesneuvelde bomen en diepe kraters. En eenmaal bij de uiterwaarden gekomen in de buurt van het hulpeloze Drielse veer kregen ze tot overmaat van ramp nog 's moeite met koppels koeien, die dodelijk verschrikt rondrenden en over mensen vielen en elkaar bevochten. En dan dat eindeloze wachten...

De treurige terugtocht via Valburg werd - al terrein verkennend - voorzichtig ingezet, daar de Duitsers heel de Betuwe nog stevig in hun greep hadden, wellicht nog uitgezonderd die corridor richting Lent. Wel is er tot half elf een kleine groep wachtposten achtergebleven *to pick up and bring back* vermiste bemanningsleden of mogelijk *any stranglers*, maar geen man dook meer op... Opdat wij niet vergeten...

PW

DEZE WEEK

Oorlogsgraf Gemeenebest: Zo staat bij de ingang van de begraafplaats in de Lingewijk vermeld dat er een in WOII gesneuvelde soldaat begraven ligt. Alice van Bekkum - Van 't Verlaat ging op zoek naar diens levensverhaal.

pagina 3

Speurtocht naar oorlogsgraf bijna voltooid

WO II-soldaat krijgt gezicht

GORINCHEM - Wie o wie is H.C. Magnusson? Die vraag stelde Alice van Bekkum - Van 't Verlaat zichzelf toen ze ruim een jaar geleden het graf van haar ouders aan de W. de Vries Robbéweg bezocht. Bij de ingang viel haar nog op het bordje 'Oorlogsgraf Gemeenebest' en vanaf dat moment ging ze op zoek naar het verhaal achter dit 'eenzaame' graf. Een jaar later heeft Harold Cecil Magnusson letterlijk een gezicht gekregen.

Alice van Bekkum - Van 't Verlaat is zelf een geboren Hardinxveldse die inmiddels al jaren woont in Milsbeek. Een dorpje bij Orsbeek, waar meer dan tweeduizend Canadese oorlogsveteranen begraven liggen. Van daar dat haar interesse gewekt werd toen ze zag dat er ook in de Gorcumse Lingewijk een oorlogsgraf lag van een Canadese militair. Ilse Magnusson in Gorcum 'belandde', dat is een van de vragen die haar over hem, die ze nog niet heeft kunnen beantwoorden. Want verder is het levensverhaal van Harold Magnusson inmiddels grotendeels bekend geworden. Het onderzoek van Van Bekkum - Van 't Verlaat raakte namelijk in een snuitervervalding toen ze in documenten uit het Ca-

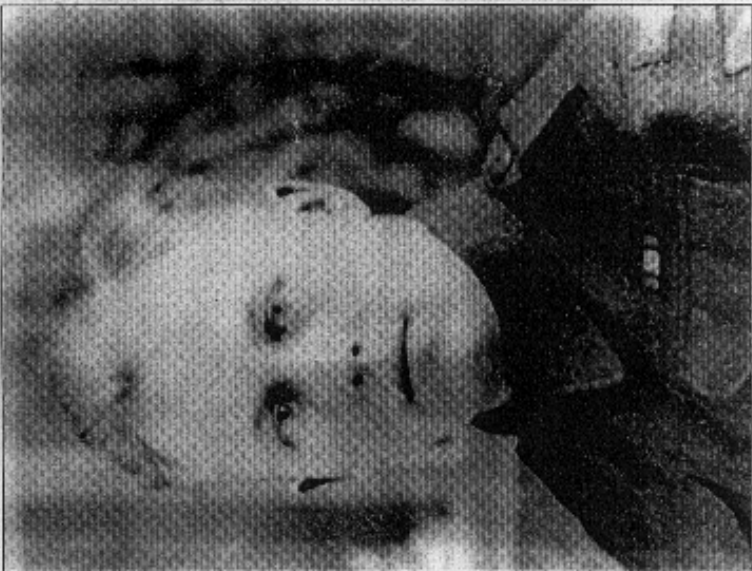
nadese archief zag dat hij uit Saint John kwam. "Er lagen vaak oorlogsverhalen bij ons als ze overkomen voor de herdenkingen van de Slag om Ansbam, Marker Gardien. Een van hen is een Canadese, die stonterevalig uit Saint John komt. Via-via heeft hij me in contact gebracht met de familie."

Ze werd gemaakd door David Olive, de zoon van de oudste zus van Harold Magnusson. En inmiddels correspondeert Van Bekkum - Van 't Verlaat ook met Mary Ellen, een dochter van Harold's tweelingzus Hilda. Zo vielen de puzzelstukjes langzaam maar zeker in elkaar en is Gorcum's 'anekdote' stukje 'niet langer een onbekende'.

Zweeds

Harold Cecil Magnusson was de zoon van een Zweedse vader, die op zijn veertiende naar Canada kwam voor een bezoek aan de broer van zijn moeder in Montreal. Engels leerde Johan Carl Magnusson uit de King James-vertaling van de bijbel en via het werk van Shakespeare. Hij blijft in Canada, trouwt er met Miss Simpson en gaat werken bij de Atlantic Sugar Refinery in Saint John.

Etiusa wordt in 1905 als oudere dochter geboren en de tweeling Harold en Hilda sluit de rij. Op één na erven alle acht kinderen het blonde haar en de blauwe ogen van hun vader. Harold en Hilda worden te vroeg geboren en de overlevingskans zijn aanvankelijk klein. Ze worden met een nogdruppie laarje gevoerd en in wol gewikkeld in een schoenendoos, gelegd, zo klein gemiddeld tot twee vroege overlevende andere kinderen uit het gezin.

Harold Cecil Magnusson, begraven aan de W. de Vries Robbéweg, heeft dankzij de speurtocht van Alice van Bekkum - Van 't Verlaat een gezicht gekregen.

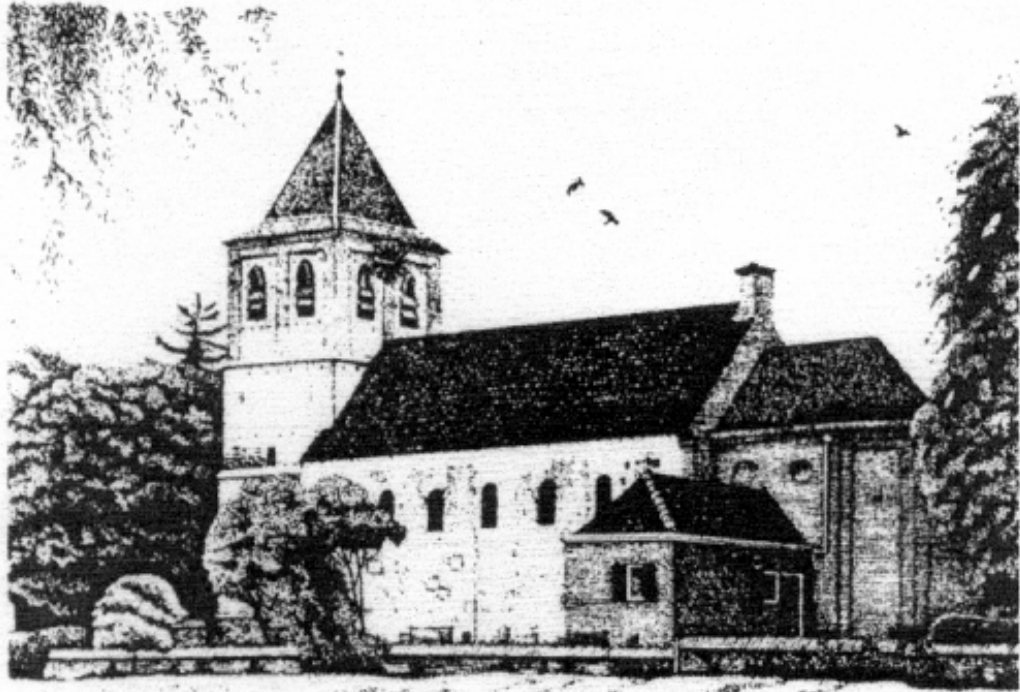
In 1940, het eerste jaar van de Tweede Wereldoorlog (althans, het eerste jaar uit Nederlands oogpunt), reikt Harold Magnusson op 18-jarige leeftijd voor het leger: de Reserve Formation of the Canadian Army. Op 8 juni 1944

komt hij voor het eerste keer op het Europese vasteland, als hij in Normandië aankomt.

Als lid van de Royal Canadian Engi neers maakt Magnusson zich op om in de nacht van 25 op 26 september 1944 de uitputte en gewonde soldaten te evacueren, die ruim een week eerder betrokken waren geweest bij de belangrijke Slag om Ansbam. Uiteindelijk zouden er indertijd meer dan tweehonderd manschappen gered worden maar helaas kwamen de rooklessen 'troost-medeliding' te staan in de brief die vader Johan Carl Magnusson en moeder Emma Magnusson Simpson thuis ontvingen.

Magnusson vertrouwt in het aardslot van de stormende regen uit de eerste van drie stormen die de Nederlanders moesten oversteekt. Geen van de inzittenden zou echter over de nacht kunnen vertellen. Airmobile-roepen aan de overkant van de rivier hadden gezegd dat een van de boten door een Duitse motor-vlootter geraakt was. Officieel worden Magnusson en zijn mede-bemanningsleden als vermist opgegeven, het was immers te donker om de gebeurtenissen duidelijk waar te nemen. Maar al in het eerste rapport van de avond, geschreven door majoor Tucker, wordt duidelijk gesteld dat de kans op overleving nihil is geweest.

De bevestiging van het overlevingsbericht komt op 14 november als het bericht van de Canades, samen met Lek bij Tienhoven gevonden wordt. Waarom 'Maggie', zoals zij is bijgenaamd in het leger luidde, juist in het zenuwme Gorcumse oorlogsgraf begraven werd, dat is nog niet duidelijk.

The Dutch Reformed Church in the spring of 1994.

THE OLD CHURCH OOSTERBEEK

**An impression of the September days of 1944 and a
'guided walk' in the church**